LA POLÈMICA ANTIISLÀMICA I LA QUASI IMPOSSIBILITAT D'UNA ENTESA¹

THE ANTIISLAMIC POLEMIC AND ALMOST
IMPOSSIBILITY OF AN UNDERSTANDING

JOSEP HERNANDO
Universitat de Barcelona

Resum: Pere el Venerable, durant el seu viatge a Hispània entre 1142-1143, va concebre la idea de traduir a la llengua llatina els textos coneguts que feien referència a la vida i doctrina de Mahoma. La finalitat era obtenir informació per a una millor refutació de l'Islam. A la segona meitat del segle XIII neix un moviment proselitista i missional dirigit per les ordes Franciscana i Dominicana, que crearen centres d'estudis, els anomenats *Studia Linguarum*. A aquesta etapa pertany Ramon Martí (1230-1484/85), autor d'una obra que conté una primera part antiislàmica (*De origine et progressu et fine Machometi et quadruplici reprobatione eius*, també coneguda com *De Secta Machometi*) y una segona part expositiva de la fe cristiana (*Explanatio Symboli Apostolorum*). Aquesta obra va condicionar el gènere literari antiislàmic, fins al punt d'inspirar-ne altres obres o, simplement, ésser objecte de plagi i citacions sense cap mena de referència al seu autor. Les dues parts d'aquesta obra han arribat a nosaltres de forma independent.

Paraules clau: Mahoma; Refutació de l'Islam; Moviment proselitista i missional; *Studia Linguarum*; Ramon Martí (1230-1484/85); Antiislàmic; Exposició de la fe cristiana.

Abstract: Peter The Venerable during his voyage to Hispania between 1142-1143 conceived the idea of translating to Latin the known texts concerning Mohammed life and doctrine. The aim was to build up information in orde to better refute Islam. In the second half of the century thirteen a proselytizing and missionary movement directed by the Orders of the Franciscans and Dominicans, that created centers of studies, the so called *Studia Linguarum*. To this epoch there belongs the Dominican Ramon Martí (1230-11284/85), author of a work who contains the first antiislamic part (*De origine et progressu et fine Machometi et quadruplici reprobatione eius*, also known like *De Secta Machometi*) and the second explanatory part of the Christian faith (*Explanatio Symboli Apostolorum*). This Ramon Martí's work determined the antiislamic genre, up to the point that inspired others, or simply it was an object of plagiarism and appointments without any reference to his author. Both parts of this work have come to us as two independent writings.

Keywords: Mohammed; Refutation of Islam; Proselytizing and missionary movement; *Studia linguarum*; Ramon Martí (1230-1484/85); Antiislamic; Explanation of the Christian faith.

¹El present estudi s'insereix dins del Projecte d'Investigació "La Corona de Aragón en el Mediterráneo medieval: puente entre culturas, mediadora entre Cristiandad e Islam" (Ref. HUM2007-61131), subvencionat pel Ministeri de Ciència i Innovació i dirigit per la Dra. Roser Salicrú i Lluch. També forma part de l'Ajut de la Direcció General de Recerca de la Generalitat de Catalunya, a través del Grup Consolidat "La Corona catalanoaragonesa, l'Islam i el Món mediterrani" (Ref. 2005 SGR00193), dirigit per la Profª Dra. Maria Teresa Ferrer i Malloí.

SUMARI

1. Els precedents de la polèmica antiislàmica: el *Corpus Toletanum sive Cluniacense*.- 2. Els *Studia Linguarum* i el moviment missional de Dominics i Franciscans.- 3. El perill turc i la via de la polèmica i del diàleg.- 4. El contingut de la polèmica antiislàmica segons el *De secta Machometi* de Ramon Martí.- 5. L'*Explanatio Symboli Apostolorum*.- 6. Conclusió.

1. ELS PRECEDENTS DE LA POLÈMICA ANTIISLÀMICA:
EL *CORPUS TOLETANUM SIVE CLUNIACENSE*

La polèmica Cristianisme-Islam o Islam-Cristianisme comença a Orient tan aviat com l'Islam entra en contacte amb la població cristiana de l'Imperi Bizantí². A Occident, però, abans de Pere el Venerable (1092-1156) tan sols es donen intents aïllats de polèmica sense quasi cap repercussió, és a dir, amb una influència molt escassa³. El primer i definitiu pas cap a la polèmica cristiano-musulmana d'Occident es donà amb motiu del viatge a Hispània, l'any 1141, de Pere el Venerable, amb la finalitat de visita i inspecció dels monestirs benedictins. Aquí Pere el Venerable pogué veure l'ànim d'optimisme per l'acció de la "reconquesta" i s'adonà de la presència d'estudiants d'arreu atrets per les obres de la cultura dels "infidels". Conscient de l'ignorància dels cristians occidentals sobre l'Islam i sobre el que constituïa l'ànima dels musulmans, decidí que calia estudiar-los per tal de formar una apologètica que fos la base d'una croada intel·lectual. És a dir, segons Pere el Venerable, calia primer comprendre els creients i seguidors musulmans, per a la qual cosa calia posar en mans dels teòlegs cristians els textos que hom considerava eren la base de llur doctrina i que explicaven llur història. És per això que, després d'haver encarregat la traducció llatina de l'*Alcorà*, Pere el Venerable escriví el *Liber contra sectam sive haeresim Saracenorum*⁴, on justifica que hagués fet traduir l'*Alcorà* amb la raó de la necessitat d'impugnar-lo per escrit⁵.

És per això que va cercar col·laboradors que formessin un equip, dins el qual hi hagués, fins i tot, sarraïns que certifiqessin la fidelitat de les

²Vegeu A.-Th. KHOURY, *Les théologiens byzantins et l'Islam. Textes et auteurs (VIII-XIII)*, Louvain - Paris, Ed. Nauwerlaerts, 1969. A. DUCÉLLIER, *Chrétiens d'Orient et Islam au Moyen Age VIIe-XVe siècle*, Paris, Ed. Armand Colin, 1996.

³Vegeu L. F. GONZÁLEZ MUÑOZ, *En torno a la orientación de la polémica antimusulmana en los textos latinos de los mozárabes del siglo IX*, dins *Existe una identidad mozárabe? Historia, lengua y cultura (ss. IX-XII)*, Coloquio organizado por la Casa de Velázquez y la Escuela de Estudios Árabes (CSIC, Granada), y celebrado en Madrid, 16-17 de junio de 2003. Vegeu també A. BALLESTÍN SERRANO, *El conocimiento del Corán entre los mozárabes del siglo IX*, dins M. DOMÍNGUEZ GARCÍA et alii (eds.), *Sub luce calami florentis. Homenaje a Manuel Díaz y Díaz*, Universidad de Santiago de Compostela, 2002, pp. 390-409.

⁴MIGNE, PL 189, París 1854, cols. 663-720.

⁵"Sive ergo Mahumeticus error heretico nomine deturpetur, sive gentili aut pagano infametur, agendum contra eum non est, escribendum est", *Prologus*, col. 671, n. 15.

traduccions a fer⁶. Cal citar com membres eminents de l'equip: Pere de Poitiers, amb una bona base literària i teològica; Pere de Toledo, que coneixia la llengua àraba, malgrat el seu relatiu domini de la llengua llatina; Robert de Ketene o Ketton i Herman el Dalmata, amb bons coneixements en l'àmbit de la ciència; i el sarraí Mahommed, que havia de garantir la fidelitat de les traduccions⁷.

El fruit d'aquest projecte consistí en tot un seguit de traduccions d'obres relacionades amb l'Islam, el conjunt de les quals és l'anomenat *Corpus Toletanum* o *Cluniacense*. Cal citar, entre d'altres, com també ho fa el mateix Pere el Venerable, per la seva influència posterior, una versió de l'Alcorà en llatí, obra de Robert de Ketton o Ketene, versió en alguns indrets explicativa, en altres resumint el text de l'Alcorà, però sempre tendenciosa. D'aquesta versió en feren ús molts polemistes cristians fins el Renaixement i, fins i tot, més tard⁸. Una obra fonamental, que formà part del conjunt de textos que foren la base per a la polèmica, és la *Risala d'Al-Kindi*, obra posterior al segle XI, atribuïda a Abd al-Masîh ibn Ishâq al-Kindî, que hauria format part de la cort del califa de Bagdad Al-Mamûn (786-833)⁹. Els temes tractats dins l'*Apologia d'Al-Kindi*, nom amb què és coneguda també, són els clàssics de la polèmica antiislàmica: hom defensa la integritat de l'Esclatadura cristiana; es defensa el misteri trinitari; s'ataca amb duresa la condescendència de Mahoma en matèria de sexualitat i de violència; i són criticades la doctrina i

⁶La col·lecció de cartes de Pere el Venerable són una font directa i bàsica d'aquest projecte. Hom les pot trobar al vol. 189 de la PL. Vegeu també M. TH. ALBERNY, *Deux traductions latines du Coran*, "Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Âge", 48 (1947), pp. 69-131; J. KRITZSCH, *Peter the Venerable and Islam*, Princeton, New Jersey, 1964; J. MUÑOZ SENDINO, *La apologia del Cristianismo de al-Kindi*, "Miscellanea Comillensis", 11-12 (1949), pp. 400 ss. Les raons que el portaren a aquest objectiu les troba Pere el Venerable en els arguments aportats pels Sants Pares pel que fa a les heretgies dels primers segles de l'Església. Vegeu J. MARTÍNEZ GÁZQUEZ, *Los Santos Padres, modelo de Pedro el Venerable en la refutación del Islam*, "Cuadernos de Filología Clásica. Estudios latinos", 15 (1998), pp. 347-361.

⁷"Contuli ergo me -dixi Pere el Venerable en el *Liber contra sectam sive haeresim Saracenorum*- ad peritos linguae arabicae, ex qua procedens mortiferum virus orbem plusquam dimidium infectit. Eis ad transferendum de lingua arabica in latinam periti hominis originem, vitam, doctrinam, legemque ipsamque Alchoran vocatur tam prece quam pretio persuasi. Et ut translationi fides plenissima non deesset, nec quicquam fraude aliqua nostrorum notitia subtrahi posset, christianis interpretibus etiam sarracenum adiunxi. Christianorum interpretum nomina, Robertus Ketenensis, Armannus Dalmata, Petrus Toletanus, sarraceni Mahumeth nomen erat. Qui intima ipsa barbara gentis armaria perscrutantes, volumen non parvum ex praedicta materia latinis lectoribus ediderunt".

⁸Vegeu O. DE LA CRUZ PALMA, *La Trascendencia de la Primera Traducción del Corán (Robert de Ketton, 1142)*, Universitat Autònoma de Barcelona (<http://www.hottopos.com/collat7-/oscar.htm>), J. MARTÍNEZ GÁZQUEZ, *Finalidad de la primera traducción del Corán*, dins M. BARCELÓ ET ALII *Musulmanes y cristianos en Hispania durante las conquistas de los siglos XII y XIII*, Universitat Autònoma de Barcelona, 2005, pp. 71-78.

⁹Aquesta obra és coneguda també com l'*Apologia d'Al-Kindi*, i és tracta, en realitat, d'una obra anònima. Consta de dues parts. La primera és una crida als cristians per a integrar-se a l'Islam: *Epistola sarraceni ad suam sectam christianum invitantis*. La segona és la resposta del cristià: *Rescriptum christiani ad maurum suam legem nichil esse merito rationis ostendentis*. L'*Apologia* va ser publicada per J. Muñoz Sendino. Vegeu J. MUÑOZ SENDINO, *La apologia del Cristianismo de al-Kindi*, dins "Miscellanea Comillensis", 11-12 (1949), pp. 337-460. Vegeu també F. GONZÁLEZ MUÑOZ, *La versión latina de la "Apología de al-Kindi" y su tradición textual*, dins M. BARCELÓ ET ALII (eds.), *Musulmanes y cristianos*, cit., pp. 25-40.

praxis islàmiques, en especial la Yihad o guerra santa¹⁰. Una altra obra, que és part del *Corpus Toletanum* o *Cluniacense*, és *De doctrina Machumeti quae apud sarracenos magnae auctoritatis est*. Està escrita en forma de diàleg i constituïu una font d'informació sobre la biografia de Mahoma. Va ser traduïda de l'àrab per Herman de Dalmàcia o de Caríntia. A aquest també es deu la traducció d'una vida de Mahoma, força extensa i detalla, que porta el títol *De generatione Machumeti et nutritura eius*. A Robert de Ketton és deu *Chronica mendosa et ridiculosa sarracenorum*, un breu resum de la vida de Mahoma i dels seus seguidors.

Una passa endavant en la formació dels textos de la polèmica està representada per una obra fonamental per a la polèmica antimusulmana: el *Liber Schalae Machometi* o *Kitab al-Mihray*. Conté la narració del viatge nocturn de Mahoma al cel i una descripció detallada del Paradís. La seva influència va ser considerable¹¹. A més a més, el cinquè diàleg dels *Dialogi* de Pere Alfons (1062-1140), jueu convers de nom Mosé Sefardí, en què es parla de l'Islam¹², contribuï també a la coneixença de l'Islam a Occident.

Sota la direcció de Rodrigo Jiménez de Rada (1170/80-1243), autor d'una *Historia Arabum*, que conté significatives novetats pel que fa a la visió del passat, provinents del científic medi toletà, brollà un moviment polemista, el membre més important del qual és Marcos de Toledo, traductor de l'Alcorà¹³; i també de l'*Aqida* d'Ibn Turmat de Marroc (1077-1130), la primera obra de teologia islàmica traduïda a la llengua llatina¹⁴; i de la *Contrarietas Alfolica*¹⁵, obra d'un musulmà convers. Aquestes obres foren mal conegudes a l'època medieval, per la qual cosa la seva influència va ser menor

¹⁰L' *Apologia d'al-Kindi* exposa una relació perfecta entre els fets i la discussió dels mateixos. Aquesta sintonia explica que arribés a ser una de les fonts d'informació sobre l'Islam a Occident. El seu traductor va ser Pere de Toledo. A més a més, se'n feren resums que manquen de valor crític.

¹¹Hom ha dit que l'*Escala de Mahoma*, com també és coneguda, influï, de manera decisiva, en Dante. Vegeu J. MUNOZ SENDINO, *La Escala de Mahoma*, Madrid, Ministerio de Asuntos Exteriores, 1949; E. CERULLI, *Il "Libro della Scala" e la questione delle fonti arabo-spagnole della "Divina Commedia"*, Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1949; M. ASÍN PALACIOS, *La escatología musulmana en la Divina Comedia*, Madrid, 1984.

¹²Vegeu *El Islam en los Dialogi de Pedro Alfonso*, "Revista Española de Filosofía Medieval", 10 (2003), pp. 59-66. Vegeu el text íntegre en edició crítica dins K.-P. MIETH; J.V. TOLAN (eds.), *Pedro Alfonso. Diálogo contra los judíos*, Huesca, Instituto de Estudios Altoaragoneses, 1999.

¹³Vegeu N. PETRUS I PONS, *Marcos de Toledo y la segunda traducción latina del Corán*, dins M. BARCELÓ ET ALII (eds.), *Musulmanes y cristianos*, cit., pp. 87-94; J. TOLAN, *Las traducciones y la ideología de reconquista: Marcos de Toledo*, ib., pp. 79-86.

¹⁴Vegeu M. TH. D'ALVERNY, *Marc de Toledo, traducteur d'Ibn Turmat*, "Al-Andalus", 16 (1951), pp. 99-140 i 259-307. Aquesta i altres obres de M. Th. D'Alverny, que parlen de diversos aspectes del tema objecte del nostre treball poden trobar-se aplegats dins M. Th. D'ALVERNY, *La connaissance de l'Islam dans l'Occident médiéval*, Variorum Reprints, 1994.

¹⁵Th. BURMAN, *The influence of the Apology of Al-Kindi and Contrarietas Alfolica on Ramon Llull's late religious polemics, 1305-1313*, "Mediaeval Studies", 53 (1991), pp. 197-228. (La *Contrarietas Alfolica*, que pot consultar-se a partir del ms. 3394, Paris, BNF, fols. 237v-263v, espera encara un edició crítica).

en els polemistes cristians. Aquests preferien les obres contingudes en el *Corpus Toletanum* o *Cluniacense*¹⁶.

2. ELS *STUDIA LINGUARUM* I EL MOVIMENT MISSIONAL DE DOMINICS I FRANCISCANS

A la segona meitat del segle XIII neix un moviment proselitista i missional dirigit per les ordes Franciscana i Dominicana, que crearen centres d'estudis, els anomenats *Studia Linguarum*, destinats a l'aprenentatge de la llengua àraba, i d'altres llengües, i de les obres islàmiques. En un món que tenia per centre la Mediterrània i que estava format per cristians, musulmans i jueus, per la qual cosa les relacions entre ells eren intenses, tant les materials, com les culturals i, de manera més restrictiva, les ideològiques, hom considerava indispensable el coneixement de llurs llengües i, pel que fa al món islàmic, el coneixement de la llengua àraba i dels textos fonamentals que formaven el seu patrimoni cultural. L'orde dominicana hi tingué el paper principal i tres fares dominics de l'àmbit català en foren els protagonistes¹⁷: Ramon de Penyafor, que és el fundador dels *Estudia linguarum*¹⁸; Ramon Martí, que dirigí el *Studium haebraicum* a Barcelona¹⁹; i Joan de Puigcercós, que dirigí el *Studium arabicum* a València²⁰. Hom hi estudiava l'àrab, l'hebreu i altres llengües semítiques: vocabulari, gramàtica i matèries religioses, filosòfiques i teològiques. L'objectiu era conèixer els problemes dels llocs on els frares eren enviats com a missioners. Si la finalitat dels *Studia linguarum* no era la tasca científica, exceptuant el cas de Ramon Martí, tanmateix els *Studia linguarum* tingueren el gran mèrit d'atreure l'atenció sobre la necessitat de contactes pacífics amb els que professaven una fe diferent i, fins i tot, antagonica, contactes pacífics que pretenien fer exposicions públiques per tal de persuadir.

¹⁶Vegeu N. DANIEL, *Islam and de West. The Making on an image*, Oxford, 19932; N. DANIEL, *Spanish Christian Sources of Information about Islām (Ninth-Thirteenth centuries)*, dins "al-Qantara", 15 (1994), pp. 365-384.

¹⁷Cal tenir present que la predicació era la finalitat principal d'aquest orde i que aquesta tenia el seu fonament en l'estudi, cosa volguda pel mateix Domingo de Guzmán, el seu fundador. Si hom té present els precedents a la Hispània medieval (Toledo, centre cultural per a Occident: activitat de Rodrigo Jiménez de Rada; Alfons X que crea una càtedra d'àrab a la universitat de Sevilla, etc.), i els contactes amb el món cultural àrab de centres com Ripoll, ja al segle X, Vic, a partir del segle XI, Tarragona, el segle XII, i també Barcelona, entendrem el perquè de l'origen dels *Studia linguarum* a Catalunya.

¹⁸Vegeu A. CORTABARRÍA BEITIA, *San Ramón de Penyafor y las escuelas dominicanas de lenguas*, "Estudios del Vedat", 7 (1977), pp. 125-154.

¹⁹Vegeu A. BERTHIER, *Un maître orientaliste du XIIIe siècle, Raymond Martin, O.P.*, "Archivum Fratrum Praedicatorum", 6 (1963), pp. 267-311; L. ROBLES, *Fray Ramón Martí de Subirats, O.P., y el diálogo misionero en el siglo XII*, Caleruega (Burgos), OPE, 1986.

²⁰La primera etapa dels *Studia linguarum* va des de la seva fundació per Ramon de Penyafor fins la mort d'aquest. La segona etapa, 1275-1313, té com a protagonistes Ramon Martí a Barcelona i Joan de Puigventós a València. Vegeu A. CORTABARRÍA BEITIA, *L'étude des langues au Moyen Age chez les Dominicains: Espagne, Orient, Raymond Martin*, "Mélanges de l'Institut Dominicain des Etudes Orientales du Caire", 10 (1970), pp. 189-248; U. MONTERET DE VILLARD, *Lo studio dell'Islam in Europa*, Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1961.

A Ramon Martí, [1230-1284/85], fidel seguidor del projecte de Ramon de Penyafort, és deu la producció d'una sèrie d'obres destinades a la formació dels missioners i predicadors que havien d'exercir la seva tasca entre musulmans i jueus. En l'obra de Ramon Martí²¹ cal distingir dues etapes. La primera tingué un accent arabitzant; la segona, un accent marcadament judaïtzant²². A la primera etapa pertany una obra, redactada cap a 1254, amb dues parts, que han arribat a nosaltres de manera separada com si fossin dues obres independents: la primera part és de caràcter clarament antiislàmic, que citarem amb el títol *De secta Machometi*²³, i l'altra és una exposició de la fe cristiana, que ha arribat a nosaltres amb el títol *Explanatio Symboli Apostolorum*²⁴. Vist l'error de la fe islàmica, perquè Mahoma va ésser un fals profeta, i en haver provat la integritat dels escrits que contenen la fe cristiana i, per tant, que no són falsos, s'exposa la veritat de la fe cristiana, que hom ha d'admetre. Aquest és el contingut de la segona part de l'obra que porta el títol *Explanatio Symboli Apostolorum*. La importància d'aquesta obra, una part antiislàmica i l'altra expositiva de la fe cristiana, va condicionar el gènere literari antiislàmic, fins al punt de inspirar-ne d'altres obres o, simplement, ésser objecte de plagi i citacions sense cap mena de referència al seu autor²⁵.

²¹Ramon Martí nasqué vers l'any 1230 a Subirats, indret proper a Barcelona. Al convent de Santa Caterina prengué l'hàbit dominicà que portà per espai de més de 50 anys. Com molts dominicans, i també altres, estudià a París, on conegué personalment Albert el Gran. Ramon de Penyafort, mestre general de l'orde dominicà, entre 1238 i 1240, l'orientà vers els *Studia linguarum*. L'any 1250, el capítol provincial de Toledo el va destinar al *Studium Arabicum* de Tunis, perquè estudiés la llengua àraba i la cultura islàmica. L'any 1268, Jaume I el nomenà membre d'una comissió que havia d'examinar els llibres jueus. Després d'un viatge a Tunísia, passà els seus darrers anys a Barcelona, on va dirigir el *Studium Hebraicum*. Va morir l'any 1284 o 1285.

²²Si el que hom sap sobre la seva vida no és molt i les dates no són molt segures, la figura de Ramon Martí, des del punt de vista intel·lectual, "il primo orientalista europeo" segons Hug Monteret de Villard, "le cerveaux des *Studia linguarum*" segons A. Cortabarría, és immensa, si hom esguarda i analitza la seva obra. L'any 1254 escriu *De Secta Machometi*, de caràcter principalment antiislàmic, i *Explanatio Symboli Apostolorum*, on comenta el credo dels Apòstols, dues parts d'una mateixa obra destinada a l'ús dels predicadors. L'any 1267 escriu *Capistrum iudeorum*, obra de caràcter polèmic contra els jueus, per a ús dels freres del seu orde en les seves relacions amb els jueus. Però la seva obra més coneguda, composta l'any 1278, és el famós *Pugio fidei contra Iudeos*, segons els manuscrits antics, o *Pugio Fidei adversus Mauros et Iudaeos*, segons les edicions impreses. Hom li ha atribuït també *Vocabulista in arabico*, diccionari llatí-àrab i àrab-llatí, de data dubtosa; *Tractatus de erroribus philosophorum, Aristotelis, Avicennae, Algazelis, Alkindi et Rabbi Moysis*, obra coneguda també de manera abreviada com *De erroribus philosophorum*.

²³Vegeu-la a J. HERNANDO, *Ramon Martí. De Seta Machometi o De origine, progressu et fine Machometi et quadruplici reprobatione prophetiae eius*. Introducció, transcripció, traducció y notas por Josep Hernando, "Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia", 4 (1983), pp. 9-63.

²⁴Vegeu-la a J.M. MARCH, *En Ramon Martí i la seva "Explanatio Symboli Apostolorum"*, "Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans", 1908, p. 481.

²⁵Aquest és el cas del bisbe de Barcelona Martín García (1512-1521), que en diversos sermons en què toca el tema antiislàmic fa ús de manera quasi literal de la obra antiislàmica de Ramon Martí sense citar-lo. Vegeu J. RIBERA FLORIT, *Polémica cristiano-musulmana en los sermones del Maestro Inquisidor Don Martín García*, Barcelona, 1967 (Tesi de llicenciatura). El plagi del *De secta Mahometi* de Ramon Martí el podem trobar en una obra antiislàmica atribuïda a Pere Pascual [València, c. 1227-Granada 1300], de família de mosàrabs, canonge de la Seu de València, mercedari, bisbe de Jaén, el qual, en ser fet presoner dels moros de Granada, va patir captiveri i fou executat. Hom li ha atribuït obres, entre d'altres, de polèmica tant antijueva, la *Disputa del bisbe de Jaén contra els jueus sobre la fe catòlica*, com de polèmica antiislàmica, *Impugnació de la secta de Mahoma*. En aquesta hom plagia, com ja s'ha dit, entre d'altres autors l'obra de Ramon Martí *De secta Machometi*. Vegeu Jaume RIERA i SANS, *La invenció literària de Sant Pere Pascual*, "Caplletra, Revista de Filologia", 1 (1986), pp. 45-60.

Això demostra el seu ús durant tota la època medieval per part de missioners o predicadors, la majoria dels quals eren de l'orde dominicana²⁶, a interlocutors de fe musulmana que hom havia de convertir. La primera part d'aquesta obra, de caràcter polèmic contra l'Islam, és coneguda amb títols diversos, però amb el mateix contingut, cosa que portà a alguns a dir que Ramon Martí escriví diverses obres antiislàmiques²⁷. El diversos títols d'aquesta obra, segons els diversos manuscrits (Arxiu Generalicis O.P. de Roma, Universitat de Cambridge, Arxiu de la Catedral de El Burgo de Osma, Soria), edicions tipogràfiques sobretot del segle XVI, i la historiografia, són aquests: *Contra Sarracenos*, *Tractatus contra Machometum*, *Summa contra el Corán*, *De origine et progressu et fine Machometi et quadruplici reprobatione prophetiae eius* i, per últim, *De Secta Machometi*²⁸.

L'obra missional va ser també un objectiu primer de l'orde franciscana i del seu fundador Francesc d'Assís²⁹. Seguidor d'aquest objectiu va ser Ramon Llull [1235-1316], per a qui la conversió dels infidels i, per tant, dels sarraïns era un eminent projecte intel·lectual i vital, projecte, ben cert, i ambiciós³⁰. Fruit d'aquesta actitud és l'obra *Disputatio Raymundi Christiani et Hamar Saraceni*, coneguda també com *Disputatio de fide catholica contra sarracenos et contra quoscumque negantes beatissimam Trinitatem et incarnationem*, escrita l'any 1307³¹. El mètode de Ramon Llull és ben conegut: raonar-ho tot, fins i tot el misteri trinitari. Va ser un fervent

²⁶Per a predicar a jueus i sarraïns era imprescindible aconseguir primer un "poder" que obligués als jueus i sarraïns a aplegar-se per a escoltar els predicadors destinats a convèncer-los del seu error i a escoltar i acceptar el contingut de la fe cristiana. Alguns d'aquests poders, anomenats per Jaume Riera, "licències reials per predicar", foren col·lectius, en favor sobretot dels membres de les ordes dominicana i franciscana, altres foren concedits a missioners particulars, com és el concedit a Ramon Llull l'any 1299. Vegeu J. RIERA I SANS, *Les llicències reials per predicar als jueus i als sarraïns (Segles XIII-XIV)*, "Calls", 2 (1987), pp. 114-131.

²⁷Vegeu E. COLOMER, art. *Martí, Ramon*, dins *Gran Enciclopèdia Catalana*, Barcelona, 1982 i edicions posteriors, vol. 9, p. 643. E. Colomer atribueix a Ramon Martí "unes summes" perdudes contra l'Alcorà". Vegeu també E. VILANOVA, *Història de la teologia cristiana, I Des dels orígens al segle XV*, Barcelona, Ed. Herder, 1984. E. Vilanova també li atribueix "unes Summes contra l'Alcorà".

²⁸Sobre aquesta qüestió i la "polèmica" sobre si es tracta d'una única obra o d'obres diverses, vegeu J. HERNANDO, *Le "De Seta Machometi" du Cod. 46 d'Osma, oeuvre de Raymon Martin (Ramon Martí)*, dins *Islam et chrétiens du Midi (XIIIe-XIVe siècles)*, Cahiers de Fanjeaux 18, Toulouse, 1983, pp. 351-371. Vegeu també J. HERNANDO, *De nuevo sobre la obra antiislámica atribuida a Ramon Martí, dominico catalán del siglo XIII*, "Sharaq al-Andalus", 8 (1991), pp. 97-108.

²⁹Vegeu *Espansione del Francescanesimo tra occidente e oriente nel secolo XIII* (Atti del VI Convegno Internazionale. Assisi, 12-14 ottobre 1978), Assisi, Società Internazionale di Studi Francescani 1979, on hom pot trobar, entre d'altres, els treballs F. GABRIELI, *San Francesco e l'Oriente Islamico*, pp. 105-122 i L. PETECH, *I francescani nell'Assia Centrale e Orientale nel XIII e XIV secolo*, pp. 213-240.

³⁰Vegeu J. PERARNAU I ESPELT, *La còpia manuscrita medieval de les tres lletres de Ramon Llull demanant al Rei, a un Prelat de França i a l'Estudi de Paris l'establiment d'escoles de llengües (Clermont-Ferrand. BMI, Ms. 96)*, "Arxiu de Textos Catalans Antics", 21 (2002), pp. 123-218.

³¹Ed. de A. MADRE, dins de la col·lecció *Corpus christianorum, Continuatio mediaevalis*, CXIV, *Raymundi Lulli Opera Latina* (ROL) XXII, Turnholt, 1998.

admirador de la bellesa literària de l'Alcorà, malgrat tot no va superar els prejudicis de l'època sobre l'Islam³².

El també fra menor *Fidenzio da Padova* [fi del s. XIII], és autor de *Liber de recuperatione terrae sanctae*³³, obra basada, en part, en els seus viatges per l'Orient Mitjà. En ella descriu un projecte per a la recuperació de Terra Santa, després del desastre de l'any 1291³⁴.

Ricoldo de Montecroce [c. 1243-1320], dominic, missioner per l'Orient Mitjà, escriví *Confutatio Alcorani*, obra coneguda també com *Contra legem Saracenorum*³⁵, en què mostra una informació sobre l'Islam que va més enllà del contingut de les obres que formen el *Corpus Toletanum*, fruit de la seva experiència directa obtinguda durant els seus viatges, com es pot veure en el *Liber peregrinationis*, obra de gran valor per les seves notícies de l'ambient musulmà d'Orient per on viatjà (Terra Santa, Síria, Palestina, Bagdad), per tasques d'evangelització, per encarrec de Bonifaci VIII.

La desaparició del domini llatí a Terra Santa i les noves circumstàncies feren que minvés l'interès efectiu i la intensitat dels projectes de croada i que sorgissin noves idees i mètodes en la missió evangelitzadora entre musulmans i pagans. Exemple significatiu és Guillem de Trípoli [s. XIII-XIV], autor de l'obra *Tractatus de statu sarracenorum*, significativa per la seva total oposició a les Croades, on no tan sols mostra una positiva presentació del món musulmà sinó traces de la teologia cristiana en la seva religió³⁶.

3. EL PERILL TURC I LA VIA DE LA POLÈMICA I DEL DIÀLEG

Fins la caiguda de Constantinoble en mans dels turcs, destaquem tan sols algunes versions de l'Alcorà, entre les quals alguna en llengua catalana³⁷. A partir d'aquest moment torna la polèmica antiislàmica però també es cerca la via del diàleg. Aquest és el cas de Joan de Segovia [1400-1458] mestre salmantí que assistí al concili de Basilea. Al final de la seva vida intentà obrir

³²Vegeu S. GARCÍAS PALOU, *Ramon Llull y el Islam*, Palma de Mallorca, 1981; F. BEN HAMAMOUCHE, *Ramon Llull y el mundo islámico. Una relación apasionada*, "Revue d'histoire maghrébine", 22 (1995), pp. 113-182.

³³Vegeu l'edició a cura de Girolamo Golubovich dins Biblioteca bio-bibliografica della Terra santa e dell'Oriente Franciscano, II (1913), p. 1-60.

³⁴Vegeu també P. EVANGELISTI, *Il 'Liber recuperationis Terre Sancte' di Fidenzio da Padova: un progetto egemonico francescano per il ricupero ed il governo della Terrasanta*, dins *Acriti 1291*, pp. 143-170; P. EVANGELISTI, *Fidenzio da Padova e la letteratura crociato-missionaria minoritica: strategie e modelli francescani per il dominio (XIII-XIV sec.)*, Istituto Italiano per gli Studi Storici in Napoli, 43 (Bologna, 1998); P. EVANGELISTI, *I Francescani e la costruzione di uno Stato. Linguaggi politici, valori identitari, progetti di governo in area catalano-aragonesa*, Fonte e ricerche, 20, Padua, Editrici Francescane, 2006.

³⁵Vegeu, MIGNE, *PL*, 104, cols. 1037-1042.

³⁶T. F. O'MEARA, *The theology and times of William of Tripoli, O.P.: a different view of Islam*, "Theological Studies", 69 (2008), pp. 80-98.

³⁷Sota el regnat de Pere III, l'any 1382, Francesc Ponç Sactota traduí l'Alcorà a la llengua catalana. Vers l'any 1384, hom féu una altra versió a Perpinyà, segons sembla. Ambdues versions, però, s'han perdut. Vegeu A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents per la Història de la cultura catalana mig-eva*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1908 (facsimil: 2000).

un nou camí en la polèmica cristians-musulmans, la del diàleg. Amb l'ajut del famós alfaquí Cisa de Yabir preparà una traducció bilingüe de l'Alcorà al castellà i llatí³⁸, de la qual tan sols es conserva el pròleg. Però el més característic d'aquest autor és l'exposició del seu mètode pacifista ("per viam pacis et doctrine") que exposa sobretot en les seves cartes a Nicolau de Cusa i d'altres. Estudià els mètodes seguits fins aleshores, constatà que els predicadors cristians desconeixien la secta mahometana, li atribuïen doctrines que no es troben a l'Alcorà. "Això —diu Juan de Segovisa— provoca la burla i el menyspreu dels musulmans, sobretot quan en les predicacions públiques i en les discussions privades hom adueix falsament la seva llei i es comença per maleir i abominar de Mahoma, a qui ells veneren com el més gran dels profetes". Segons ell, el mètode del diàleg havia de portar a un coneixement més realista de l'Islam. Malgrat tot, també caigué en l'error de combatre l'Islam des d'una posició massa partidista, és a dir, cristiana i escolàstica.

La via de la polèmica la seguí Alfonso de Espina [†1469]), autor de l'obra *Fortalitium fidei*³⁹, escrita l'any 1459 i publicada l'any 1469, que conté una doble refutació: jueva i musulmana. La refutació de la secta musulmana és més completa, com veurem, que la de Juan de Torquemada, però toca els mateixos punts i amb el mateix sistema. També depèn de la línia de Ramon Martí. Potser l'originalitat d'Espina es troba en el llarg apartat històric on "tractat de bellis et triumphis saracenorum et christianorum per arma corporalia ex tempore Machometi usque ad praesens tempus, et enarrantur CLVII bella". L'últim capítol s'intitula així: "Duodecima et ultima consideratio: tractat de fine legis saracenorum et eorum perpetua servitute sub iugo christianorum quod quatuor passibus pertransitur". Es pot percebre en aquest autor el sentiment de triomfalisme que és comú en alguns dels polemistes espanyols de l'època.

Partidari affrontat de la línia de confrontació és el cardenal Juan de Torquemada [1388-1468], de nissaga de jueus conversos, de l'orde dels Frares Predicadors, cardenal, considerat el millor teòleg del segle XV, especialment en eclesiologia, autor de l'obra *Tractatus contra principales errores perfidi Machometi*, escrita l'any 1459⁴⁰. Visqué una època especialment convulsa per a l'Església cristiana d'Occident: Cisma d'Occident fins 1417, conciliarisme, Concili de Constança (1411-1418), delegat de l'orde dels Dominics en el Concili de Basilea. La conjuntura de l'expansionisme turc el mogué a escriure el *Tractatus*, amb el qual pretenia contribuir a moure els ànims dels sobirans cristians per tal d'unir-se en una croada contra el perill turc. Quan escriu el *Tractatus*, l'any 1459, Mehmed II havia conquerit Constantinoble (1453), la "segona Roma", i havia arribat fins a Belgrad (1456). El papa Pius II [1458-

³⁸Vegeu D. CABANELAS RODRÍGUEZ, *Juan de Segovia y el problema islámico*, Madrid, Ed. Maestre, 1952.

³⁹Hi ha edició facsímil. Publicació: Alacant, Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2004.

⁴⁰Vegeu I. ADEVA, *Juan de Torquemada y su Tractatus contra principales errores perfidi Machometi et turcorum sive saracenorum (1459)*, "Anuario de Historia de la Iglesia", 16 (2007), pp. 195-208.

1464], cercant l'unió de la Cristiandat en una croada contra Mehmed II, organitzà una dieta a Màntua [1459], a la qual assistí el cardenal Torquemada contribuint-hi amb el seu *Tractatus*, amb el qual mostrava els errors de la llei de Mahoma que feien impossible la possibilitat de convivència amb l'Islam, perquè implicaven l'abolició del Cristianisme. És a dir, el diàleg era inútil i impossible. L'únic remei, per tant, residia en les armes. El cardenal Torquemada escriví aquest tractat amb la finalitat de que els prínceps cristians formessin una croada contra el perill turc. En el *Tractatus*, el cardenal Torquemada exposà la condició pseudoprofètica de Mahoma i els principals errors de l'Islam (40 errors) i defensà la superioritat del Cristianisme sobre l'Islam (12 prerrogatives de la religió cristiana sobre la secta de Mahoma) tot explicant els motius de l'expansionisme de l'Islam. Dit això, tan sols restava, segons Torquemada, la unió dels cristians i l'ús de les armes contra el perill turc amb la finalitat de fer-los fora dels territoris cristians o europeus. Les seves fonts són la Sagrada Escripura, els Sants Pares, autors cristians, autors pagans grecollatins, les obres contingudes en la *Collectio Toletana* (les cites coràniques les treu de la versió de Robert de Ketton) i el *De secta Machometi* o *Quadruplex reprobatio* de Ramon Martí. En el seu *Tractatus*, Juan de Torquemada se'ns mostra amb bones qualitats com a teòleg, però vulgar com a polemist.

El *Tractatus* del cardenal Juan de Torquemada va servir d'inspiració al seu amic el cardenal Nicolau de Cusa [1401-1464], autor de *Cribatio Alcorani*, obra escrita l'any 1461⁴¹. Nicolau de Cusa amb aquesta obra pretén fer una "criba" o porga d'allò que hi ha de bo dins l'Alcorà: "el Mahoma que escolta la veu de Déu, el Mahoma que s'escolta a si mateix". Tanmateix, la *Cribatio Alcorani* és una de tantes obres antiislàmiques⁴². Allò que té de més genuí és l'intent de l'autor de tornar al mètode del diàleg per tal de trencar l'acritud que a causa del perill turc dominava en alguns tractats antiislàmics de la seva època, en especial en el *Tractatus* del seu amic el cardenal Juan de Torquemada.

Un dels autors més interessants d'aquesta època és Juan de Andrés, nascut a Xàtiva. Arribà a ésser alfaquí, com el seu pare Abdallah. L'any 1487 es converteix al Cristianisme amb una convicció tal que es lliurà totalment a la tasca de convertir els seus antics correligionaris. Va ser ordenat sacerdot i exercí com a missioner primer a València, després a Granada i més endavant a Saragossa. Va traduir de l'àrab l'Alcorà i els sis llibres de la Sunna. També va escriure, com a compendi de les seves traduccions, l'obra *Libro que se llama confusión de la secta mahometana y del Alcorán*, la primera edició de la qual es va fer a València l'any 1515 i tingué una gran difusió, sent traduïda a diverses llengües.

⁴¹També en va fer ús Pius II en la seva famosa carta al sultà Mehmed II que mai va ésser enviada. Vegeu F. GAETA, *Sulla "Lettera a Mahometto di Pio II"*, "Bullettino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano", 77 (1965), pp. 163-167.

⁴²Vegeu N. DE CUSA, *Opera Omnia. VIII Cribatio Alcorani*, Edidit commentariisque illustravit Ludovicus Hagemann, Hamburgi, in Aedibus Felicis Meiner, 1967.

4. EL CONTINGUT DE LA POLÈMICA ANTIISLÀMICA SEGONS EL *DE SECTA MACHOMETI* DE RAMON MARTÍ

L'obra antiislàmica de Ramon Martí, sigui quin sigui el seu títol, tanmateix generalment coneguda com *De origine et progressu et fine Machometi et quadriplex reprobatione eius*, o de manera abreviada com *Quadruplex reprobatio*, però que nosaltres citarem amb el títol de *De Secta Machometi*, que porta l'únic manuscrit medieval hispànic que el conté⁴³, va ser sovint citada pels autors cristians medievals en polèmica amb l'Islam⁴⁴, malgrat que aquest fet no sigui en general reconegut per certa historiografia espanyola sobre el tema. L'autor, després d'una introducció on s'exposen els signes del profeta vertader segons Mt. 7, 15 (*verax, virtuosus, miracula, lex bona et sancta*), en mostra l'origen de Mahoma fins els 40 anys (*usque ad predictos quadraginta annos*) i la seva falsa inspiració. Segueix tot seguit el desenvolupament o progrés de la seva secta i els signes, de què Mahoma manca, de la seva pretesa qualitat de profeta, signes que conformen la quàdruple reprovació o *quadruplex reprobatio*, com va ser sovint coneguda l'obra, a causa dels quatre aspectes de la personalitat de Mahoma que es critiquen i rebutgen com contraris a la qualitat de profeta o enviat de Déu que ell pretenia tenir: 1) fou mentider (*mendax*), 2) fou immund i pecador (*immundus et peccator*), 3) mai va fer miracles (*numquam fecit miracula*), 4) la seva llei o doctrina fou immunda, nociva i dolenta (*lex quam tradidit fuit immunda, nociva et mala*). Dit això, tan sols li resta a l'autor exposar la fi de Mahoma, que considera indigna d'un profeta (*mors Machometi fuit vilis, immunda et abhominabilis*). Si Mahoma és un fals profeta, tan sols li queda al creient musulmà un últim problema abans d'acceptar el Cristianisme en quant vertadera religió: la veritat i incorruptibilitat de l'Antic i Nou Testament, que Ramon Martí desenvolupa en el que hom podria considerar com la conclusió de *Secta Machometi*. L'èxit, reconegut ja a l'època medieval, d'aquest text antiislàmic de Ramon Martí, i qualificat d'excepcional per la

⁴³Es troba al ms. 46 de la biblioteca capitular de la catedral de El Burgo de Osma, Soria, text publicat amb traducció a J. HERNANDO, *Ramon Martí. De Seta Machometi o De origine, progressu et fine Machometi et quadriplex reprobatione prophetiae eius*. Introducció, transcripció, traducció y notes por Josep Hernando, "Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia", 4 (1983), pp. 9-63. Tret d'aquest, quan ens referim a aquesta obra de Ramon Martí, ho farem amb *De Secta Machometi* seguit del número que correspongui a la pàgina on es trobi el text.

⁴⁴Ha estat qualificada com "formidable work of mediaeval scholarship". Vegeu N. DANIEL, *The Arabs and mediaeval Europa*, London, Ed. Longman, 1975, p. 239. Un aspecte que mostra la qualitat d'aquest tractat antiislàmic de Ramon Martí i el grau d'informació del seu autor és l'ús de les seves fonts en un tractat força curt: Antic i Nou Testament, 10 citacions; Alcorà, 37 citacions; al-Bujari, 24 citacions; Muslim, 8 citacions; ibn Hisam, 5 citacions; Averroes, 1 citació; Al-Kindi, 2 citacions; Sant Agustí, 1 citació. Aquestes citacions mostren, cosa que ha estat constatada pels especialistes, el bon coneixement de la llengua àraba que tenia Ramon Martí.

historiografia, ens porta a exposar el contigut de la polèmica antiislàmica dels autors medievals seguint el text de Ramon Martí⁴⁵.

En les obres polèmiques d'autors musulmans contra el Cristianisme⁴⁶ es poden observar que els punts divergents entre l'Islam i el Cristianisme eren quatre: a) el Cristianisme ha estat corromput, com a principi bàsic; b) els escrits revelats demostren que la Bíblia ha estat falsificada, que Mahoma ha estat anunciat pels profetes bíblics, que l'Alcorà és la prova del caràcter profètic de Mahoma; c) el dogma: Déu, Trinitat, Cristologia, Redempció, etc.; d) la pràctica religiosa: culte, ritus, dret, moral⁴⁷. Doncs bé, les dues parts del tractat, és a dir, la part sobretot antiislàmica continguda en *De Secta*

⁴⁵Exposarem el contingut del tractat antiislàmic de Ramon Martí segons l'edició feta per nosaltres: J. HERNANDO, *Ramon Martí (s. XIII). De Seta Machometi*, citat a la nota 43. (En endavant citarem, com ja hem dit, el tractat així: *De Secta Machometi* i tot seguit la pàgina que correspongui a aquesta edició). Vegeu també J. HERNANDO, "Ad ostendendum quod Machometus non fuit Dei propheta". *La polèmica antiislàmica a la baixa edat mitjana*, dins *Creences i ètnies en una societat plural*, Reunió Científica, III Curs d'Estiu Comtat d'Urgell (Balaguer, 13, 14 i 15 de juliol de 1998), Lleida 2002, Pàgès editors, pp. 133-152.

⁴⁶Com era vist el Cristianisme per l'Islam? En breu síntesi podríem dir que l'Alcorà és la primera obra islàmica anticristiana. És a dir, és del mateix Alcorà d'on deriven els temes i els arguments comuns dels polemistes musulmans en llurs *tafsirs* o comentaris corànics, en llur *fiqh* o dret religiós, en llur *kalam* o teologia. Un bon exemple d'aquesta literatura islàmica anticristiana és Anselm Turmeda (Mallorca 1352/55 - Tunis 1424/30), que, convertit a l'Islam, escriví l'obra coneguda amb el nom *Tuhfa*, on hom pot veure la seva autobiografia, la història dels sobirans de Tunís i la refutació del Cristianisme. En aquesta obra hom pot veure les idees fonamentals i clàssiques de la polèmica islàmica anticristiana: l'Islam és la millor de les religions, les escriptures cristianes han estat falsificades, la religió cristiana és falsa pels seus dogmes i creences, tot cristià és fals i absurd. *L'Islam és la millor de les religions*: L'Islam és la religió perfecta i hom no hi pot trobar ni defecte ni cap element objecte de crítica. És la religió de Déu, és el camí recte. La Umma és la comunitat perfecta i ideal, la comunitat guardada per Déu i que, per tant, no s'equivoca. *Les Escripures cristianes han estat falsificades*: El Cristianisme és una religió revelada com l'Islam. Déu va fer baixar el seu Llibre, l'Evangeli únic (no pas els quatre Evangelis del canon cristià) sobre Jesús, el seu profeta i enviat. L'Evangeli és únic i no conté contradiccions ni divergències. Tanmateix, aquest Evangeli revelat per Déu ha estat deformat pels evangelistes i pels primers deixebles, atribuint a Jesús absurds gravíssims, contenint contradiccions entre ells (els Sinòptics), i també pels fundadors dels les primeres comunitats. A això és deu que el poble cristià sigui un poble cec. *La religió cristiana es falsa pels seus dogmes i creences*: El dogma de la Trinitat és absurd, perquè Déu és únic. El dogma de l'encarnació, fonamental per a tot cristià, és absurd per a l'Islam. Jesús no pot ser el creador, és a dir, Déu, perquè és dèbil, prega a Déu, confessa a Déu, diu que és l'enviat de Déu. No pot ser Déu i home: és absurd, perquè hi hauria dos déus. No és la segona persona de la Trinitat, igual al Pare, perquè no té la mateixa ciència, ha patit en aquesta vida, va fer miracles per la virtut de Déu no per ser Déu, en Déu no hi ha espai ni temps, no té cos amb necessitats. Tanmateix s'accepta la seva personalitat de profeta i enviat com tots els profetes: és piados, agraït vers Déu, infal·lible en la seva oració, impecable front a les tentacions del dimoni, no té error: no pot equivocar-se, però no té el mateix coneixement que els àngels, és a dir, sols paraula del que li ha revelat Déu. L'Esperit Sant és una realitat estranya a l'Islam. La redempció no és admesa, perquè no s'admet el pecat original en el sentit cristià. Segons la *Tuhfa*, els cristians no creuen en l'altra vida, perquè neguen les descripcions massa materials del cel musulmà, tant és així que hom els acusa de no creure en la resurrecció dels cosos. Front al batisme, que és un sagrament i que el cristià creu necessari per a ser-ho, la *Tuhfa* defensa la circumcisió, tot atacant el ritus de l'aigua i la unció. La missa i/o l'eucaristia són, per lògica, rebutjats. El sagrament de la penitència, que és considerat per la *Tuhfa* un dels dogmes fonamentals del cristianisme, també és rebutjat. 1) El clergat, en general, i els sacerdots, en particular, caps dels cristians, són menystinguts, perquè són enganyadors del poble. D'ells és rebutjada la castedat i el celibat. I també la seva actuació en els sagraments. De la moral cristiana és rebutjada la monogàmia. I es menystenen les festivitats i devocions cristianes. Els cristians, per tant, són infidels. Vegeu M. EPALZA, *La tuhfa, autobiografia y polémica contra el Cristianismo de Abdallah al-Taryuman (fray Anselmo Turmeda)*, Roma, Accademia Nazionale dei Lincei, 1971. Vegeu també M. FIERRO, *La polèmica islàmica anticristiana*, dins *Creences i ètnies en una societat plural*, cit., pp. 105-132.

⁴⁷Cf. E. FRICHT, *Islam und Christentum in Mittelalter Breitage zur Geschichte des muslimchem Polemik gegen des Christentum in arabischen Sprache*, Breslau, 1930, pp. 39-150; G.C. ANAWATI, *Polemique*, cit., pp. 379-380.

Machometi, i l'exposició del dogma cristià dirigida al possible convers musulmà, continguda en *Explanatio Symboli Apostolorum*, formen una unitat on tots aquests punts són refutats. En la part antiislàmica es contesta que Mahoma sigui un vertader profeta i també la falsificació de la Bíblia. En *Explanatio Symboli Apostolorum*, després de provada la veracitat i integritat de la Bíblia, són explicats els aspectes dogmàtics del Cristianisme, les qüestions referents a la pràctica religiosa, sense oblidar l'Islam com a adversari directe que hom ha de refutar.

Cal tenir present que, en el moment en què comença la polèmica contra l'Islam, la teologia cristiana disposa d'un sistema de defensa i d'exposició del Cristianisme. Aquest sistema és el que serveix de norma universal en la crítica religiosa. En aquest moment els criteris elaborats per a defensar el Cristianisme contra els seus detractors, per a justificar la fe en la missió de Jesucrist, són considerats com absoluts. Segons això, tota religió que no respongui al model de la religió cristiana, com està o es troba exposat en la teologia tradicional, ha de ser rebutjada o condemnada de manera inexorable. Aquesta actitud es troba de tal manera ancorada en la mentalitat dels polemistes, que, sovint, hom pensava que hi havia prou, en la crítica contra l'Islam, per exemple, amb establir un paral·lel entre la doctrina cristiana i les afirmacions dels infidels per tal de demostrar la diferència que els separava i, d'aquesta manera, condemnar la pretesa nova religió⁴⁸.

Però, si aquest argument podia bastar per a persuadir els cristians, de cap manera podia convèncer els musulmans sobre la falsetat de llur religió. Calien, per tant, altres proves. És a dir, la bona defensa de la fe consisteix no pas en apilar acusacions i insults, sinó en confirmar amb raons la pròpia creença i, també, en debilitar amb proves la creença dels altres. És per això que els polemistes cristians, en la seva polèmica amb l'Islam, intentaren recolar-se en raons. Aquestes raons les trobaren dins el sistema de la seva apologetica tradicional. És a dir, els mateixos arguments aportats a favor de la veritat del Cristianisme serveixen també, com un ganivet de dos talls, per a provar la falsetat de l'Islam.

La justificació d'aquesta manera de procedir és força simple: Si el Cristianisme és la religió vertadera, és a dir, la religió donada per Déu als homes, hom ha de deduir que Déu no podria garantir la veritat d'altres religions oposades a la fe cristiana. Cal, doncs, concloure que els mateixos criteris de credibilitat han de trobar-se en tota creença que pretengui ser autèntica. Més encara, tot profeta que declari haver rebut una missió divina

⁴⁸ Aquest paral·lel podia ser establert tant en el camp de la doctrina, de la moral o de l'escatologia. Com hom pot veure, per exemple, en l'*Apologia d'Al-Kindi*, hom argumentava que l'Islam no posseeix allò que caracteritza el Cristianisme en la seva concepció de la salvació i del culte: gràcia, temple, curació de l'ànima i cos, cant de salms, pregàries.

s'ha d'acreditar ell mateix mitjançant els mateixos criteris que garanteixen la veritat de la religió autèntica, és a dir, la veritat del Cristianisme⁴⁹.

Ara bé, l'Íslam té o acusa, en relació al Cristianisme, unes diferències tan grans en la concepció religiosa, en la doctrina, en la moral i en el culte, i Mahoma, el profeta de l'Íslam, està o és tan oposat a Crist i es troba tan mancat de criteris de credibilitat que és impossible creure en l'autenticitat de la seva missió i en la veritat de l'Íslam. L'Alcorà⁵⁰, a més a més, és a dir, la pretesa escriptura concedida o donada a Mahoma, contradiu de tal manera la veritable escriptura, inspirada per Déu a Moisès, als Profetes, als Evangelistes, als Apòstols, que no pot pretendre ésser una escriptura autèntica. Més encara, l'Alcorà afirma que ha estat revelat per a reprendre i confirmar la revelació autèntica. Doncs bé, aquesta afirmació és insostenible i constitueix un argument adicional contra l'autenticitat de l'Íslam.

Podem agrupar el contingut de la polèmia antiislàmica, continguda en *De Secta Machometi* de Ramon Martí, en tres proposicions: 1) Mahoma és un fals profeta; 2) parel·lisme entre l'Alcorà i l'Esclusura cristiana; i 3) examen de la doctrina de Mahoma. Abans, però, d'exposar-les, cal tenir present que les fonts en què Ramon Martí es fonamenta són, de manera quasi exclusiva, les que conté el que podríem dir el cànon islàmic: l'Alcorà, és a dir, la paraula de Déu portada als homes pel Profeta; la *sunnat al-Nabi*, l'activitat o conducta del profeta, per tant la tradició vivida i ensenyada pel Profeta que el creient ha de seguir, dita abreujadament la Sunna, que cita segons les col·leccions d'*Al-Bujari* i de *Muslim*, noms dels autors amb els quals són conegudes les obres⁵¹; i la *Sira*, la biografia o vida de Mahoma, per tant el camí seguit pel Profeta⁵².

Els criteris per a rebutjar l'autenticitat de la missió de Mahoma són aquests: Un profeta autèntic necessita que uns testimonis acreditats testifiquin d'una manera digna de fe que aquell que pretén ésser profeta ha rebut una revelació divina o una missió de part de Déu, com Moisès, per exemple. Aquests testimonis poden ser profetes anunciant per endavant la vinguda i missió del nou enviat de Déu com, per exemple, els profetes veterotestamenta-

⁴⁹És per això que Ramon Martí comença el seu tractat així: "Per a demostrar que Mahoma no va ser profeta o enviat de Déu, com afirmen els sarraïns... hom ha de tenir present que el Senyor, en parlar dels falsos profetes i tot advertint els seus fidels que es gaurdessin d'ells, diu en *Mateu*, capítol setè: Guardeu-vos dels falsos profetes que venen a vosaltres amb vestits d'ovelles. Pels seus fruits els coneixereu..." *De Secta Machometi*, p. 15.

⁵⁰Hom entendrà aquest punt si es té present el caràcter de l'Alcorà, que és el llibre sagrat dels musulmans i la primera de les fonts del dret islàmic. És, per tant, la base fonamental de l'Íslam, en quant és la paraula de Déu portada als homes pel Profeta. El seu autor és Déu i Mahoma tan sols és el transmissor de la paraula de Déu. Per consegüent, la preeminència de l'Alcorà en el sistema de creences de l'Íslam és absoluta. El contingut de la fe del Cristianisme se centra en la persona de Jesucrist. L'Íslam, en canvi, se centra en un llibre.

⁵¹La *Sunna* es troba dins el conjunt de textos on hom aplega la paraules pronunciades pel Profeta i els dits i fets a ell atribuïts, és a dir, el conjunt de tradicions o *ahadit* o dits del Profeta. Juristes i teòlegs es recolzen en la *Sunna* per tal de precisar millor el contingut de la llei islàmica que dimana de l'Alcorà. Alcorà i Sunna són les dues grans fonts de la fe, del dret, de la pietat i de la vida pràctica del creient musulmà. Ramon Martí fa ús dels *ahadit* aplegats per Al-Bujari (†875) i per Muslim (†875), l'autoritat de les quals és quasi tanta com la de l'Alcorà.

⁵²Una de les més antigues i la més coneguda és la de Ibn Ishaq († c. 767), que ha arribat a nosaltres en la versió d' Ibn Isham († 833), de la qual en va fer ús Ramon Martí.

ris en relació a Jesucrist. Aquest testimoniatge profètic és digne perquè està garantit per la inspiració de Déu i adquireix, a més a més, un valor especial perquè és donat per endavant.

Doncs bé, segons aquesta mateixa lògica, Mahoma no és l'enviat de Déu ni és profeta, perquè en ell no es compleixen els requisits que, segons la mentalitat cristiana medieval, ha de tenir un veritable profeta: noblesa d'origen, fer signes que confirmen l'origen diví de la seva missió, com el do de profecia i el poder taumatúrgic, i la seva vida ha de ser santa.

En contraposició a això, Mahoma era d'origen humil, era ignorant, idòlatra, adúlter, criminal, usurpador del títol de profeta, no es va imposar amb miracles sinó amb l'espasa. Tant els polemistes orientals com els occidentals feien ús de la part biogràfica de Mahoma anterior a la seva pretesa revelació, amb intenció polèmica, cosa que fa Ramon Martí tot seguint fidelment la *Sira* d'ibn Ishaq, amb la finalitat de comparar-lo amb l'ideal moral, que és Jesús⁵³. Per tant, l'origen de Mahoma i la seva primera religió és la idolatria. La simple exposició de la vida de Mahoma, fins la seva pretesa inspiració, és suficient, sense que calgui cap altre comentari, per a mostrar la seva diferència amb Jesús.

El Profeta ha de fer o obrar signes per tal de confirmar l'origen diví de la seva missió. Aquests signes han de ser sobrenaturals i són de dues menes: un és la profecia personal, la predicció de l'avenir, del futur. Segons els polemistes cristians Mahoma és aquell que ignora les coses del temps passat, del temps present i del temps futur, per tant és un mentider⁵⁴.

L'altre signe sobrenatural consisteix en els miracles de tota mena. El miracle, juntament amb el do de profecia, és un signe d'autenticitat de la missió divina del Profeta⁵⁵. Les autoritats aportades per Ramon Martí en la

⁵³"Hom ha de saber, per tant, segons es llegeix en el llibre dit *Sira*, és a dir, *Vida de Mahoma*, que Mahoma fou del llinatge d'Ismael, fill d'Abraham, i el seu pare es deia Abd Allah, fill d'Abd al-Muttalib, i la seva mare es deia Amīna, filla de Wahd ben Abd Manaf. El seu pare morí abans que ell nasqués. Quan Mahoma tenia sis anys, morí la seva mare. Fixa't que, segons que hom pot llegir en diverses històries que es troben a l'Alcorà i en altres llibres, els seus pares foren condemnats a l'infern... Es diu també allí (*Sira*) que Mahoma, en tenir vint-i-cinc anys, desposà una dona dita Jadiyah... Aquesta fou la primera esposa que tingué Mahoma i no en prengué cap altra fins que aquesta morí. Tingué d'ella tres fills, que moriren en la idolatria, i tres filles, que més endavant es feren sarraïnes. També es troba en el llibre dit *Al-Bujari*, en el capítol *La caució*, que Mahoma fou enviat com profeta a l'edat de quaranta anys, romangué a La Meca tretze anys i morí en tenir cinquanta-tres anys. Tinguí's present que fins els quaranta anys estigué en pecat, és a dir, en la idolatria, la qual cosa es prova per l'Alcorà, en la sūra *Al-Fayr*, on es diu que Déu va trobar Mahoma extraviat, és a dir, en la ignorància de la llei de Déu i el va guiar...", *De Secta Machometi*, pp. 18-21.

⁵⁴Sobre el pretès do de profecia de Mahoma, Ramon Martí diu tan sols: "Així en el llibre dit *Muslim*, en parlar del dia del judici, digué: Abans que passin cent anys no quedarà sobre la terra cap ànima nascuda, és a dir, cap ser vivent. També en el mateix llibre digué Aisa que alguns àrabs preguntaren a Mahoma sobre el judici. Mahoma, tot mirant el més jove, digué: Si aquest visqués, no arribarà a ancianitat abans que arribi el dia del judici. Queda provat així que Mahoma predicava i assegurava que el dia del judici havia d'esdevenir abans de cent anys, cosa que evidentment és fals, perquè ja han passat més de cent anys des que això va ser dit, *De Secta Machometi*, pp. 32-33.

⁵⁵"Tractarem del tercer signe, és a dir, del miracle amb el qual el vertader profeta demostra la certesa de la seva profecia. I provarem que Mahoma mai va fer miracles i, per consegüent, no va poder donar certesa de que fos un vertader profeta. Es demostra això amb allò que es diu en el llibre dit *Sira*, on es diu que àrabs de pobles diversos, quan Mahoma digué que era profeta, li demanaren miracles... Mahoma els respongué: No he estat enviat a vosaltres amb això, és a dir,

seva argumentació s'inscriuen en un context molt determinat. Segon l'*Alcorà* tot profeta aporta amb si mateix signes que garanteixen l'autenticitat del seu missatge. A Moisès i a Jesús Déu els ha concedit el poder de fer miracles, a Mahoma li ha estat concedit no pas el poder de fer miracles, sinó el fet d'encarregar-li la transmissió als homes de la predicació corànica. Tanmateix, poc després de la mort de Mahoma començà un procés que portà a una mena d'apoteosi de Mahoma. Per als creients musulmans, donat que Mahoma és el "segell dels profetes", un fundador d'una religió tan gran, i fins i tot més, com Moisès i Jesús, no podia mancar d'aquest do. Nasqué així una literatura en què els miracles del profeta eren descrits i comentats. Aquesta literatura servia per a respondre a les objeccions dels cristians i per a afirmar la superioritat de Mahoma. Els miracles fets per Mahoma més coneguts a Occident són dos: l'un és el de la lluna partida, que es basa en el verset "s'apropa l'hora i la lluna es parteix" (*Cor.* 54.1). Una elemental exègesi d'aquest versicle basta a Ramon Martí per a rebutjar-lo per absurd⁵⁶. Un altre dels miracles atribuïts a Mahoma, i de gran acceptació pels fidels musulmans, el miracle de la pujada o ascensió de Mahoma al cel, dit *miray*, és a dir, escala, és menystingut de manera ferma pels polemistes antiislàmics, en especial Ramon Martí, el qual diu en l'*Explanatio Symboli Apostolorum*: "Va vanagloriar-se d'haver pujat al cel, però ho va fer de nit i sense que ningú ho veiés"⁵⁷.

La qualitat de profecia i el poder de fer miracles són criteris, per dir-ho d'alguna manera, externs o exteriors a la persona mateixa del Profeta. Hi ha, però, altres criteris que afecten la dignitat moral, la santedat, més o menys gran, de l'enviat de Déu. El punt de referència és Jesús. Si hom confronta Mahoma i Jesucrist, Mahoma és menyspreable. Per a Ramon Martí, com per a tots els polemistes cristians antiislàmics, Mahoma està molt lluny de ser un exemple de vida virtuosa. Déu, per tant, no hauria fet d'aquest home el seu profeta. Per a demostrar-ho, hom fa esment dels costums sexuals de Mahoma, fent ús, com a font d'informació, de l'*Alcorà* i de la col·lecció d'*ahadit* d'Al-

amb miracles... També en l'*Alcorà*, en la sura *L'ascensió*, es diu que els àrabs demanaren a Mahoma coses semblants i afegiren que fes caure el cel sobre ells. No havia dit que ho faria i a la fi respongué que ell no era sinó un home, un enviat, com si digués: No puc fer el que demaneu. També es diu en el llibre dit *Al-Bujari*, en el tractat *La fe*, que Mahomà digué: No ha existit cap profeta al qual no li hagi estat concedit fer miracles perquè els homes creguin en ell. Però el que a mi ha estat donat és la revelació que Déu m'ha inspirat. Mahoma diu ben clarament que no li havia estat concedit fer miracles", *De Secta Machometi*, pp. 36-41.

⁵⁶ "Amb el que ha estat dit hom pot veure clarament que Mahoma mai va fer miracles. Tanmateix, si algú diu que, en manar-ho ell, la lluna es partí en dos i que una part caigué damunt una muntanya i l'altra sobre una altra, o bé que una part li entrà per una mànaga i l'altra per l'altra, com falsament assegurin alguns sarraïns, hom pot respondre de manera raonable que aquesta afirmació tampoc pot ser provada per l'*Alcorà*... També Al-Kindi rebutja aquest miracle per dues raons: Primer, perquè, donat que la lluna és molt més gran que la terra segons els filòsofs, és impossible i increïble que una part hagi caigut sobre una muntanya, que és una mínima part de la terra, i l'altra sobre una altra muntanya. I molt més impossible i increïble és que una part hagi entrat per una mànaga de Mahoma i l'altra per l'altra mànaga...", *De Secta Machometi*, pp. 41-43.

⁵⁷ Vegeu J. M. MARCH, *En Ramon Martí i la seva "Explanatio Symboli Apostolorum"*, "Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans", 1908, p. 481; F. M. PAREJA, *La religiosidad musulmana*, Madrid, BAC, 1975, pp. 187-189; E. CERULLI, *Il "Libro della Scala"*, Studi e Testi 150, Città del Vaticano, 1949.

Bujari⁵⁸. A això cal afegir el fet que explica la gènesi de la seva pretesa missió, que procedeix de la narració de la seva muller Aisa⁵⁹. Però, segons els polemistes, ¿quin testimoni digne de fe hi havia? Sent la resposta negativa, la pretesa inspiració de Mahoma cal que sigui rebutjada.

També mereix el rebuig el mètode utilitzat per a induir els seus adeptes a l'error. Si la persona de Mahoma i la seva religió mereixen el rebuig més absolut, els polemistes medievals no podien deixar de banda o en l'oblit l'èxit espectacular de l'expansió de l'Islam pocs anys després de la mort de Mahoma. Aquest èxit, proposat pels polemistes islàmics com a prova de la veritat de la missió de Mahoma, té segons els polemistes cristians diferències profundes amb l'expansió del Cristianisme. Segons aquests, les causes de l'èxit de l'expansió de l'Islam són la força, l'estupidesa, la ignorància dels seguidors, el desig de riqueses. El Cristianisme mancava de mitjans en la seva expansió. L'Islam feu ús de l'espasa i la força bruta⁶⁰. En l'expansió del Cristianisme, però, hi hagué desproporció entre els mitjans i la fi aconseguida. Això demostra la intervenció de Déu, que d'aquesta manera garanteix la veritat de la religió⁶¹.

L'Alcorà, segons els polemistes, pretén contenir una revelació idèntica a les revelacions que l'han precedit. D'aquesta manera l'Alcorà pretén aportar una mena de confirmació de la Llei o Torà jueva i de l'Evangeli. És per això que es compara l'Alcorà i la Bíblia per tal de demostrar tots els errors que el llibre de l'Alcorà conté sobre els personatges bíblics i evangèlics. A més a més, l'Alcorà conté desordre en la composició i ignorància del gènere dels llibres sagrats. Tot això demostra que no és una escriptura revelada. D'aquí

⁵⁸Provarem amb dits i fets de Mahoma i amb els seus llibres que no va ser pur, més aviat va ser immund i pecador, com es veurà tot seguit. Es diu en el llibre dit *Al-Bujari*, en el capítol *L'ablució*, que Anas ben Malik havia explicat que Mahoma visitava les seves dones i jeia amb elles en una hora de la nit o del dia. I eren onze. Hom li digué: ¿Com podia fer això? Respongué: Nosaltres deiem que a Mahoma li havia esta donat en el coit la facultat o fortalesa de trenta homes... També en l'*Alcorà*, en la sura *al-Ahzad*, digué Mahoma el que Déu li havia fet saber: Hem declarat lícites per a tu les teves esposes, a les quals has de donar dot, i les teves esclaves, que Déu t'ha donat, i les filles del teu oncle patern i les filles del teu oncle matern, i les filles de la teva tia paterna i les filles de la tia materna, que t'han seguit, i tota dona creient, si oferís el seu cos o ella mateixa al profeta i el profeta volgués cohabitar amb ella. Sigui això lícit a tu i no als altres creients... Per a demostrar també les seves immundícies, és oportú aportar el que és diu en l'*Alcorà*, en la sura *al-Fatah*, que Déu li va perdonar els pecats presents i futurs", *De Secta Machometi*, pp. 34-37.

⁵⁹"Tot seguit mostrarem com Mahoma va començar a actuar des del moment en què va afirmar que ell era profeta de Déu. Sobre això cal fer esment que el principi de la seva actuació, quan va afirmar que era profeta, procedeix de la narració d'Aisa, la seva esposa, que es troba en el llibre dit *Muslim*. Aquestes són les seves paraules: Li va ser concedit a Mahoma que estimés la solitud... Trobant-se en la caverna, un àngel li aparegué i li digué: Llegeix...", *De Secta Machometi*, pp. 20-23.

⁶⁰"... a aquests hom els digué, com consta en el llibre dit *Al-Bujari*, el manament que Déu li havia donat: que matés o sotmetés aquells homes fins que testifiquessin que no hi ha altra divinitat més que Déu i que Mahoma és l'enviat de Déu i que li paguessin tribut o primícies. Altres, per nècia simplicitat, enganyats pel diable, creient que era un bon home i profeta de Déu. Altres, perquè conegueren llurs parés enganyats amb aquest error i volgueren seguir-los, dels quals es va complir el dit que el cec guia el cec. Altres, perquè volien aconseguir honor i augment de llurs cabals. D'aquesta manera es va multiplicar el poble dels sarraïns", *De Secta Machometi*, pp. 22-25.

⁶¹Vegeu G. C. ANAWATI, *Polémique, Apologie et Dialogue Islamo-Chrétiens. Positions classiques médiévales et positions contemporaines*, "Euntes docete", 22 (1969), pp. 392-395; J. MUNOZ SENDINO, *La Apología del Cristianismo de al-Kindi*, cit., pp. 401, 419, 425 ss.

que, contra la pretesa autenticitat de la missió profètica de Mahoma, Ramon Martí i els altres polemistes el presentin com ignorant, inculc, falsificador de la veritat, neci, etc. Per exemple, Mahoma confon les persones de la Bíblia en el cas de Maria, mare de Jesús, i Maria, germana de Moisès⁶².

Mahoma pretén que ell ha estat anunciat tant en la llei de Moisès com en l'Evangeli⁶³. Nega un fet provat: la passió i mort de Jesús⁶⁴. Mahoma afirma que Déu ha posat els homes en l'error perquè necessàriament pequin⁶⁵. Mahoma pretén un paradís que és una rèplica del món terrestre, que no es correspon amb la veritat continguda en la Bíblia⁶⁶.

Una religió ha de proposar a l'home una moral elevada. I una nova religió ha de significar un progrés en l'elevació moral. Ara bé, l'ètica proposada per Mahoma, lluny de ser superior a la moral cristiana, és inferior. Més encara, lluny d'eleva l'home, l'abaixa, perquè afavoreix les passions sensuais i sanguinàries. Una religió digna d'aquest nom ha de portar l'home

⁶²"Tanmateix moltes afirmacions seves foren falses. En primer lloc el que afirmà en l'*Alcorà*, en la sura *Muhayram*, és a dir, La Prohibició, on en parlar de la beata Verge digué que va ser filla d'Imran. També allò que va afirmar en l'*Alcorà*, en la sura Maria: La beata Verge Maria va ser germana d'Aaron. Queda així provat que ell creia i afirmava que la beata Verge fou filla d'Amram i germana d'Aaron, la qual cosa és evidentment falsa segons ells llibres dels Profetes, els Evangelis i els llibres d'Història", *De Secta Machometi*, pp. 26-33.

⁶³"També el que digué en l'*Alcorà*, en la sura *Al-Araf*, on, en parlar de si mateix, afirmà: Aquells que segueixen l'enviat, el profeta ignorant, el poden veure mencionat en la Llei i en l'Evangeli. Això és fals, perquè no es troba citat en aquests llibres. També el que digué en l'*Alcorà*, en la sura Saff, que Crist va profetitzar d'ell així: Vindrà després de mi el meu enviat, és l'anomenat Ahmad, enténent-ho Mahoma de si mateix. I això és fals, perquè no està escrit que Crist digués alguna vegada això", *De Secta Machometi*, pp. 27-29.

⁶⁴"També el que digué en l'*Alcorà*, en la sura *Les Dones*, on mostra els jueus parlant així: Hem mort el messies Jesús, fill de Maria, l'enviat de Déu. Però no el mataren ni el crucificaren, sinó que els semblà que era així. Aquí nega la passió i mort de Crist. I és evident que això és fals, segons els llibres dels Profetes i els Evangelis, segons les declaracions dels Apòstols, les narracions de molts antics i pel signe de la creu que és el memorial de la passió de Crist", *De Secta Machometi*, pp. 28-29.

⁶⁵"També el que digué en l'*Alcorà*, en la sura *Les Dones*: ¿Potser volem dirigir els que Déu posa en l'error? També el que digué en el llibre dit al-Bujari, en el capítol La Predestinació: Déu ha incrit en l'home la seva part de luxúria i no pot fer altra cosa que seguir-la. Amb aquest i altres dits s'afirma que Déu posà els homes en l'error perquè forniquin de manera inevitable. I això és fals i blasfem, perquè li ha estat dit a l'home en el Gènesi, en el capítol tercer: En tu estarà el teu desig, domina't. A més a més, contra això digué un savi sarraí de manera molt bella: Si Déu em prohibeix el pecat i després m'empeny a ell i em condemna per causa d'ell, jo soc el primer en dir que qui això fa no és Déu sinó el diable", *De Secta Machometi*, pp. 28-31.

⁶⁶"També allò que va afirmar en l'*Alcorà*, en la sura *Ar-Rahman*, és a dir El Compasiu, on en fer la descripció del Paradís en l'altra vida, digué que en ell hi haurà fonts, fruites, dones, catifes de seda i donzelles o verges amb les quals geuran, no toques fins llavors per home o dimoni... Amb aquestes i altres afirmacions queda demostrat que Mahoma creia i predicava que la beatitud eterna consisteix en menjar i beure, en el coit i els plaers corporals, la qual cosa és evidentment falsa, segons és diu en el Gènesi, en el capítol quinze, on el Senyor diu a Abraham: "Jo soc el teu protector i la teva màxima recompensa. És diu també en Isaïes: L'ull no ha vit, oh Déu, allò que tu has preparat per a aquells que et desitjen", *De Secta Machometi*, pp. 30-31. A causa del caràcter polèmic de *De Secta Machometi* contra la pretensió profètica de Mahoma, Ramon Martí, amb l'ajut de les *auctoritates* que li proporcionen els llibres "canònics" de l'Islam (*Alcorà*, *Al-Bujari*, *Muslim* i *Sira*) es limita a una descripció sensible del paradís en un sentit literal i material que correspon a la tradició islàmica més ortodoxa. I, com veurem, el mateix Ramon Martí, en l'*Explanatio Symboli Apostolorum*, que és més aviat un escrit de teologia expositiva, confirma el sentit espiritual del paradís que fa el Cristianisme amb la mateixa interpretació, també espiritual, del paradís que els filòsofs musulmans feren (Avicenna, Algazel). Aquests, en interpretar en un sentit espiritual l'exposició totalment material de l'*Alcorà*, proporcionen a Ramon Martí un argument complementari sobre la "racionalitat" del sentit espiritual del paradís que el Cristianisme ensenya. Vegeu J. M. MARCH, *En Ramon Martí*, cit., pp. 493-494.

a Déu mitjançant un culte salvador, capaç d'atreure vers ell la gràcia i els favors divins. Doncs bé, en l'Islam no es troba res d'això, sinó tan sols gestos i cerimònies sense eficàcia.

El criteri essencial que permet jutjar l'autenticitat d'una religió és la veritat de la seva doctrina segons dos principis. El primer és que una religió no ha de contenir contradiccions, en cas contrari es posa en desacord amb la norma lògica absoluta de la coherència interna; l'Islam, a més de contradiccions, conté molt errors, els quals, com ja s'ha dit, mostren la ignorància de Mahoma; hom ha de conclure, doncs, que la doctrina de l'Islam peca també contra les exigències del coneixement natural. El segon principi és que una religió, com a corol·lari del primer, ha de conformar-se a les exigències del coneixement diví sobrenatural, no ha de tenir errors sobre Déu ni falsetats doctrinals. El jutge, però, que decideix sobre la existència d'aquests errors és la raó teològica, que és sostinguda per una sana filosofia, i que és aclarida per la veritat absoluta de la fe cristiana ortodoxa, perquè Déu no pot revelar veritats contradictòries o contràries. Arribats aquí, els polemistes antiislàmics ratificaven de nou la seva sentència primera: l'Islam es una falsa religió, establerta sobre una falsa escriptura, fundada per un fals profeta. Aquesta sentència, però, és en realitat el punt de partida ja resolt abans de tot examen.

Ramon Martí en el *De Secta Machometi* no diu res, o ben poca cosa, d'aquells aspectes de la llei o doctrina islàmica que podrien ser acceptables, malgrat que fossin discutits, en comparació amb els propis, com feren els polemistes cristians orientals. La majoria d'ells es refereixen al matrimoni i a l'ètica sexual, a l'anecdòtic sobre la manera de menjar, al dret al botí. En exposar-los per tal de desacreditar Mahoma⁶⁷, Ramon Martí es limita a exposar el que l'*Alcorà* i els repertoris d'*a-hadit* deguts a Al-Bujari i Muslim, acceptats com a norma canònica i considerats com llibres sagrats després de l'*Alcorà*, diuen de Mahoma i de la seva doctrina, i a exposar de manera breu els principis cristians⁶⁸.

El matrimoni musulmà, *nikah*, és un contracte pel qual el marit adquireix drets durables sobre la dona mitjançant el pagament d'un dot, *mahr*, i d'algunes obligacions, com el deure dels aliments vers la dona i les de tipus conjugal. Cada musulmà podia tenir fins a quatre esposes i les concubines que pogués mantenir. Es permet, doncs, la poligàmia i el concubinatge, cosa contrària a la llei divina i a la llei natural, que tan sols permet la monogàmia

⁶⁷“Exposarem tot seguit el quart signe que ha de posseir el profeta que arriba amb una llei. És a dir: que la llei que proposa sigui santa i bona, com ja s'ha dit. Demostrarem aquí, mitjançant els llibres de Mahoma, que la llei que va proposar no era santa i bona, més aviat era immunda, nociva i dolenta. Hem de concloure, doncs, que el seu autor no va ser Déu i tampoc el seu enviat o profeta, la qual cosa és evident, si hom esguarda les lleis que va establir, com tot seguit veurem”, *De Secta Machometi*, pp. 42-43.

⁶⁸Ramon Martí desenvolupa els principis cristians, exposats de manera breu en el *De Secta Machometi*, en l'obra que és complementària d'aquesta i que calia llegir tot seguit, la *Explanatio Symboli Apostolorum*, en l'apartat del matrimoni. Vegeu J.M. MARCH, *En Ramon Martí i la seva Explanatio Symboli Apostolorum*, cit., pp. 488-491.

i prohibeix l'adulteri i el concubinatge⁶⁹. Si el matrimoni islàmic no és un contracte "inter socios", entre el marit i la muller, sinó una venda, en la qual l'objecte del contracte és, per al marit, el dret a la muller, el comprador pot renunciar en qualsevol moment al dret sobre l'objecte adquirit, si es donen certes condicions. En àrab és dit *talaq*, que significa "veure's lliure de lligam". Això és contrari a la llei divina, a la llei natural i al dret positiu: en el matrimoni cristià, home i dona són iguals i el que està permès a un d'ells ha d'ésser permès a l'altre⁷⁰.

L'esposa és el lloc on es planten els fills, com es dedueix del versicle *Cor.* 2, 223. Les limitacions en el coit les estableix el mateix *Alcorà*, prohibint-les durant la menstruació. És per aquesta "lleï" que es comprén l'existència de les altres "lleïs" que segueixen: la *muta* i el *coitus interruptus*. Tot, per tant, li està permès al marit dins el matrimoni en les relacions amb la seva esposa. Això significa permetre el desordre en la institució del matrimoni i va contra el fi principal del matrimoni, és a dir, la procreació⁷¹. El matrimoni temporal o matrimoni de plaer és dit en àrab *muta*. És quelcom proper a un matrimoni que és pacta per un temps determinat. El contracte acaba en acabar el termini fixat, cosa que comporta indemnitzar la dona.

⁶⁹ "Aquestes són les seves lleis. Llei sobre Mahoma i les seves dones. Digué Mahoma en l'*Alcorà*, en la sura *Les dones*, al principi: Caseu-vos amb les dones que us agradin: dues, tres o quatre. Si temeu, però, que no podreu obrar equitativament amb totes, caseu-vos tan sols amb una. O bé, posseïu les dones que us agradin d'acord amb el que posseeix la vostra mà dreta. Aquesta és la seva llei: que tinguessin com a concubines aquelles esclaves que poguessin comprar i mantenir. Segons aquesta llei, cada sarrai pot tenir quatre esposes i una concubina o deu o mil o més, si pogués i volgués tenir-les. És evident que aquesta llei és falsa, perquè ningú pot tenir a la vegada diverses esposes, sinó tan sols una. Perquè Déu, ordinador del món, al principi del món no va concedir a Adam sinó una sola esposa. I si la seva voluntat hagués estat que cada home alguna vegada pogués tenir diverses esposes, ben cert que hauria concedit a Adam diverses esposes, perquè, en trobar-se sol al món, hi havia més gran necessitat, perquè amb diverses esposes més fàcilment s'hauria multiplicat el gènere humà. També és evident la iniquitat d'aquesta llei en el fet que permeté l'adulteri i la fornicació, perquè diu que qualsevol pot tenir, a més de les esposes, diverses concubines, com ja hem dit. I això va, ben cert, contra el precepte diví i contra la raó humana", *De Secta Machometi*, pp. 42-45.

⁷⁰ "Llei del repudi". En l'*Alcorà*, en la sura *La Vaca*, es diu: "El repudi de les vostres esposes us és lícit, dues vegades" etc. I si algú repudiés la seva esposa, no li és lícit fer-la tornar fins que l'esposa tingui relacions amb una altre home. Segons aquesta llei, un sarrai pot abandonar la seva esposa o les seves esposes, sense causa ni cap raó, quan vulgui. Aquesta llei és inconvenient i injusta: va de manera clara contra el precepte diví, contra la llei natural i contra la raó, perquè l'espòs i l'esposa no són jutjats per igual segons el contracte (matrimonial); i el que és permès a l'home, ha de ser permès a l'esposa, perquè, segons la llei del contracte, no és esclava o súbdita, sinó que més aviat és igual i companya. Endemés, donada la fragilitat del seu sexe, en les colpes i en les penes hom ha de comportar-se amb elles de manera més humana. Els sarraïns no obren d'acord amb aquesta llei, sinó que més aviat fan el contrari", *De Secta Machometi*, pp. 44-45.

⁷¹ "Llei de les relacions sexuals amb les dones. Digué Mahoma en l'*Alcorà*, en la sura *La vaca*: "Les vostres dones són el vostre domini, per tant entreu al vostre domini com vulgueu". La glosa dels comentaristes sarraïns diu sobre això: "De qualsevol manera", és a dir, per davant i per darrera. La intel·ligència considera com contrari a Déu i a la raó aquesta destestable infàmia i odiós desordre. Primer, perquè sembla quasi una blasfèmia que Déu, que és la suprema puresa, faci, sobre aquestes immundícies, cap disposició o doctrina, perquè ni tan sols els mateixos animals salvatges farien ordenadament un cosa semblant sense que algú ho hagués establert. En segon lloc, perquè Déu ho ha fet tot en ordre, per tant aquest desordre mai ha procedit de la seva voluntat. Tercer, perquè la llei natural, ja dita, detesta això i ho prohibeix, la qual cosa és evident també en els animals salvatges, que no pateixen aquest desordre. Quart, perquè, segons això, o es concedeix aquest detestable vici, pel qual ve la ira de Déu contra el fills de la rebel·lia, o al menys es dona alguna ocasió perquè es cometi. Cinquè, perquè per aquesta disposició es pot impedir els fruits de la prole, que és un dels béns màxims del matrimoni, pel qual en primer lloc i de manera principal va ser instituit el que és contrari a aquesta llei", *De Secta Machometi*, pp. 45-47.

L'Alcorà parla del matrimoni temporal de manera explícita i el considera com pràctica permesa, que l'hauria practicat Mahoma mateix i els seus guerrers. Si hom té present el caràcter del matrimoni, rebutjarà aquesta llei com contrària al precepte diví i al bé comú⁷². Es rebutja el *coitus interruptus*, dit *azl*, concedit per Mahoma als seus seguidors com mitjà de satisfer els seus desitjos, quan no els constava si les dones, amb qui pretenien tenir relacions sexuals, estaven embarassades. Aquesta pràctica, que en tot el domini de l'Islam es manté encara avui, és considerada contrària a la llei divina i contradiu el fi principal del matrimoni, que és la procreació⁷³.

Després d'haver ridiculitzat els costums de Mahoma a la taula en haver menjat i que aconsellava als seus seguidors⁷⁴, Ramon Martí rebutja la llei del botí, "que Déu ens ha permès", com diu Mahoma i que està justificada per l'Alcorà: "Heu de saber que si aconseguís algun botí, un cinquè correspon a Déu, a l'Enviat i als seus parents, als hordes, als pobres i al viatger" (*Cor.* 8, 41)⁷⁵.

Mahoma va ésser un perjuri, tot altra cosa que Jesús. Més encara, si hom jura i viola el seu jurament, pot fer-ho legítimament sempre que faci expiació després, com va fer Mahoma, la qual cosa significa permetre el perjuri. I això va contra la llei divina⁷⁶. La perfecció moral proposada per

⁷²"Llei del matrimoni temporal. Es diu en el llibre dit *Muslim* que Mahoma concedí i donà llicència als seus perquè poguessin contreure matrimoni temporal, tenir relacions i després abandonar les dones quan volguessin. Aquest llei estigué vigent durant la seva vida i no la va revocar abans de la seva mort. La immundícia d'aquesta llei, donat que clarament va contra el precepte de Déu i contra el bé de l'Estat, no necessita d'especial reprovació per part dels homes dignes d'aquest nom", *De Secta Machometi*, pp. 46-47.

⁷³"Llei de l'ejaculació fora de lloc. Mahoma concedí i donà llicència als seus perquè poguessin jeure i ejacular fora del lloc degut. Sobre això hi ha moltes històries i dits de Mahoma en els llibres *Al-Bujari* i *Muslim*. Donat que aquesta llei és clarament contrària a la llei divina i va contra el bé de la prole, no necessita de cap altre reprovació", *De Secta Machometi*, pp. 46-47.

⁷⁴"Llei de la manera de menjar. Es diu en el llibre dit *Muslim*, en el tractat *Els aliments*, que Mahoma ordenà als seus seguidors que llepessin els seus dits i la plàtera. I en altre lloc afirmà: Quan algú de vosaltres mengi, no netegi la seva mà fins que algú la li llepi. El mateix Mahoma llepava la seva mà abans de netejar-la. Això és fastigós, bestial i ridícul", *De Secta Machometi*, pp. 46-47.

⁷⁵"La llei del botí. És diu en el llibre dit *Al-Bujari* que Mahoma afirmà al seus: Déu ens ha permès el botí. També: Déu ens ha permès el botí, perquè ha vist la nostra debilitat i carència i ens ho ha concedit. Això és contrari al precepte de Déu i a la llei natural", *De Secta Machometi*, pp. 46-47. Els objectes obtinguts com botí i el seu repartiment entre els vencedors eren designats amb les paraules *ganima*, que designava el botí en béns mobles obtingut en el camp de batalla i repartit, tot separant el cinquè manat per l'Alcorà, i *fay* que abastava totes les altres coses que poden ser adquirides, és a dir, els béns immobles.

⁷⁶"Llei de la transgressió del jurament. Es diu a l'*Alcorà*, a la sura *La taula*: Déu no tindrà en compte els vostres juraments fets en broma, però sí que tindrà en compte els juraments fets de manera deliberada. L'expiació per perjuri és que alimenteu deu pobres, tal com soleu alimentar la vostra família, o que els vestiu o allibereu un esclau. I aquell que no pugui fer alguna d'aquestes coses, faci dejuni tres dies. En això consisteix l'expiació per vostres juraments segons aquesta llei. Si un sarraí jura alguna cosa i vol violar el seu jurament, pot fer-ho lícitament sempre que faci expiació després, segons s'ha dit. I Mahoma va obrar així amb Mariya al-Qibdiyya, com és diu a l'*Alcorà*, a la sura *La Prohibició*, perquè va jurar no tenir més relacions amb ella i després les tingué, per la qual cosa va obrar contra el seu jurament. I així amb aquesta llei va donar motiu als seus seguidors per a cometre perjuri, la qual cosa és clarament contrària al precepte de Déu. Es per això que és diu al llibre dit *Al-Bujari*, al tractat *La interpretació de l'Alcorà*, que Aisa digué que el seu pare mai va jurar en fals fins que va ser establerta aquesta llei de l'expiació del jurament", *De Secta Machometi*, pp. 47-49. En la sura citada és fa al·lusió a una crisi a l'harem del Profeta Mahoma, a causa de la qual aquest va jurar que s'abstindria durant un mes de visitar les seves esposes, celoses per les seves preferències per la concubina Maria la

Jesús abasta pensaments i actes. Altrament la proposada per Mahoma: el pecat de pensament tan sols ho és quan es manifesta en actes. Resta palesa la superioritat moral del Cristianisme⁷⁷. La moral del Cristianisme, quan condemna la sodomia i la homosexualitat masculina i femenina, és superior a la que proposa Mahoma, que no considera greu aquest pecat, per la qual cosa obrí el camí perquè homes i dones cometessin aquest pecat⁷⁸.

És per això que cal concloure, com diu Ramon Martí, que "en haver vist aquestes lleis establertes per Mahoma per als seus seguidors, és evident que les seves lleis van ser immundíssimes i pèssimes i, per tant, no van ser lleis de Déu i Mahoma no va ser el seu profeta o enviat".

5. L'EXPLANATIO SIMBOLI APOSTOLORUM

El principi bàsic de la polèmica islàmica amb el Cristianisme és que aquest ha estat corromput, perquè la Sagrada Escripura, la Bíblia, ha estat falsificada⁷⁹. És per això que Ramon Martí acaba el seu escrit contra la pretesa inspiració profètica de Mahoma amb una exposició de diverses proves sobre la no falsificació de l'Antic i Nou testament: "Però, si algun sarraí, que volgués assentir a la veritat exposada en el que hem dit, afirma que els llibres del Nou i Antic Testament han estat falsificats i modificats, nosaltres, perquè

Copta. Segons una tradició Mahoma jurà apartar-se d'elles durant un mes. En fer-ho poc abans de la fi del termini, hom li ho fa veure. Vegeu *Cor.* 66, 1-5. Vegeu també M. GAUDEFRY-DEMOMBYNES, *Mahoma*, Madrid, Ed. Akal, 1990, pp. 202-204.

⁷⁷La llei contra el precepte 'no cobejaràs'. Es diu al llibre dit *Al-Bujari*, al tractat *La manumissió*, que Mahoma digué: "Déu no tindrà en compte el pecat de pensament mentre no es manifesti amb actes". Segons es dedueix d'això, el seu sentit és aquest: Cap sarraí serà castigat pel pecat de pensament. Això, però, és contrari al precepte 'no cobejaràs', *De Secta Machometi*, pp. 48-49.

⁷⁸"Llei del pecat de sodomia. Digué Mahoma a l'*Alcorà*, a la sura *Les dones*: "Aportareu quatre testimonis, trets de vosaltres, contra aquelles de les vostres dones que facin deshonestat entre si. I si testifiquessin sobre això, tenqueu-les a casa fins que morin o fins que Déu les hi mostri algun camí, és a dir, fins que els doni una sortida a aquesta situació. I si algun de vosaltres fos trobat cometent entre si aquesta deshonestat, digueu-lo-hi a la cara i renyeu-lo". Sobre aquesta autoritat diu la glosa que la prova de tal deshonestat no pot aportar-se si no és amb quatre testimonis. Fixa't, doncs, que, amb això, d'alguna manera, Mahoma va obrir el camí i donà motius perquè les dones cometessin aquest delictes, perquè és molt difícil que hom trobi quatre testimonis, necessaris per tal de provar-ho, que vegin completament aquesta deshonestat. A més a més, cal tenir present que, donat que digué que els homes que cometessin aquest delictes sols fossin renyats, sense cap altra pena, donà a entendre que no considera greu aquest pecat, sent així que Déu diu que segons la importància del pecat ha de ser la dimensió dels castigs. I donat que Mahoma va establir aquesta llei sobre un tan gran delictes, va donar als seus seguidors motiu i ocasió perquè, sense avergonyir-se'n i sense temor, molts el cometessin". *De Secta Machometi*, pp. 48-49. L'*Alcorà* condemna tota relació sexual entre persones que no tenen vincle legal de matrimoni o de concubinat. Aquesta relació és dita *zina*, és a dir, fornicació, adulteri. Si l'acusat de fornicació no confessa la seva culpa, s'hauria de presentar quatre testimonis, els quals hauran de concordar perfectament en els detalls. Això feia molt difícil establir una prova.

⁷⁹Els autors musulmans mantenen opinions diverses sobre el sentit de la paraula corànica *tharîf*. Uns, Tabari (839-923) entre ells, ho entenen en el sentit de falsa interpretació, falsificació del sentit dels textos bíblics. Altres mantenen que es tractava d'un canvi dels textos amb objectius diversos. Entre aquests citem Ibn Hazm de Còrdova (994-1064). Vegeu I. di MATTEO, *Il Tahrîf od alterazione della bibbia secondo i musulmani*, "Bessarione", 38 (1922), pp. 64-111. La compilació d'*Al-Bujari* conté també aquesta acusació: "Déu ens ha informat que les gentes del Llibre han modificat o alterat en part els llibres de Déu en introduir-hi amb llurs pròpies mans coses que no venien de Déu". Vegeu també M. FIERRO, *La polèmica islàmica anticristiana*, cit., pp. 106-107.

Déu és el seu autor, demostrarem de manera evident amb raons, autoritats i la història antiga que aquests llibres, en quant procedeixen de l'Esperit Sant, des del principi han romàs, en la seva totalitat, invariants i no falsificats. En haver-ho provat, caldrà creure i admetre allò que amb ells es pot provar"⁸⁰.

En l'Antic Testament es conté la prohibició explícita de Déu d'alteració, disminució o adició del seu contingut. En el Nou Testament Jesús afirma que ha vingut a complir la llei, no pas a alterar-la. La Història demostra la impossibilitat d'alteració i falsificació dels llibres de la Bíblia. S'aporta, com a prova, el contingut de la carta d'Aristeas, funcionari del rei Ptolomeu II Filadelf [285-247 a C] sobre l'origen de la versió grega de l'Antic Testament encomanada a 72 (abreujat "Setanta") traductors, que, en haver-lo traduït per separat, varen presentar una traducció única, per tots garantida. Tampoc els cristians, molt diversos en el seu origen i de diversos llocs, haurien pogut aplegar-se per a alterar l'Evangeli. D'aquí la impossibilitat d'alteració de l'Evangeli. La rivalitat entre jueus i cristians, especialment sobre la Sagrada Escriptura, impossibilita l'alteració de la Bíblia, perquè uns i altres s'haurien acusat d'això.

Que la Llei i l'Evangeli no han estat corromputs es pot demostrar també mitjançant l'Alcorà. Mahoma recomana llegir el contingut dels llibres que contenen la revelació jueva i cristiana, on es troba la veritat sobre la seva persona. La Llei conté el judici de Déu. Mahoma diu que la Llei i l'Evangeli és el memorial de Déu, és la paraula de Déu. Es mana als sarraïns que creguin la Llei, el profetes i l'Evangeli⁸¹.

Quan hom al·lega que el nom de Mahoma ha estat tret de la Bíblia, cosa que demostra la seva corrupció i alteració, es respon que no hi ha cap raó per a això. Això no és res més que una excusa assumida en defensa de la mentida i l'error de l'Islam. Quan hom diu que ha estat anunciat en el llibre del profeta Abacuc, és respon que allí es parla d'un sant, cosa que no s'adiu a Mahoma que no va ésser sant, sinó pecador i immund. Quan hom diu que Jesús va predir sobre Mahoma a l'Evangeli, en prometre enviar als seus deixebles el Paràclit ("consolador", Jo. 14, 16.26), hom respon que el Paràclit va ser promès i enviat per Jesús als seus apòstols, en temps dels quals no vingué pas Mahoma. El Paràclit és l'Esperit Sant.

Demostrada la veritat i sinceritat dels llibres de la Bíblia, cal passar a l'explicació de la fe que contenen, és a dir, del credo cristià. Això es fa mitjançant l'exposició del Símbol dels Apòstols, a cada un dels quals s'atribueix la formulació d'un article, seguint una tradició de l'època, d'aquí el títol *Explanatio Symboli Apostolorum*⁸². L'estructura és la que caracteritza una obra teològica. Tanmateix, malgrat que podria semblar un complet

⁸⁰*De Secta Machometi*, pp. 53-63.

⁸¹Sura 2 Al-Bàqara (La vaca), sura 5 Al-Maida (La taula servida), sura 10 Iunus (Jonàs), sura 15 Al-Kirj (La Pedrera).

⁸²En endavant citarem aquesta obra amb el seu títol *Explanatio Symboli Apostolorum* i la pàgina on es trobi el text citat segons l'edició J.M. MARCH, *En Ramon Martí i la seva "Explanatio Symboli Apostolorum"*, "Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans", 1908, p. 481.

‘capbreu’ de teologia o tractat de teologia, o també una obra apologetica, és en realitat un manual per a ús dels missioners en ambients musulmans. Conté allò que s’ha de predicar al possible convers. És, però, per això mateix un tractat de teologia polèmica, perquè, en ésser el complement o la segona part de l’obra que conté el *De Secta Machometi*, es té present, sempre que sigui oportú, allò que contradiu la fe Mahometana. Ramon Martí escriu per als predicadors que viuen o tenen contacte amb els mahometans, contra els quals té d’armar-los amb tota mena d’autoritats, també de filòsofs pagans i musulmans, perquè sàpiguen rebutjar llurs arguments i foragitar llurs errors. Ramon Martí parteix, en cada un dels articles de *l’Explanatio Symboli Apostolorum*, del pressupòsit de la fe, però segueix la demostració d’aquest pressupòsit per mitjà de la raó⁸³. Aquest mètode s’adeia amb el medi en què havien de predicar els missioners, és a dir, el medi musulmà⁸⁴.

Podria semblar, fins a cert punt, que la predicació als musulmans tenia d’ésser cosa senzilla i la finalitat de la mateixa, la conversió, fàcil d’assolir. Per a molts dels predicadors l’Islam podia semblar-los com un Cristianisme simplificat, és a dir, despullat dels misteris d’ordre sobrenatural que van més enllà de la raó humana. Més que una altra religió, per a molts era una heretjia cristiana, o secta, barreja de antitrinitarisme i arrianisme. Tret, per tant, de la Trinitat i de l’Encarnació, la Cristologia soteriològica, la resta de dogmes semblaven coincidir, *grosso modo*, amb els islàmics⁸⁵. Si a això afegim, com ja hem dit, el mètode, primer la fe o revelació i després la raó, l’èxit en les conversions devia semblar assequible als predicadors o missioners. I Ramon Martí és qui va fer possible que disposessin d’un text, on inspirar-se, apte per a tals fins.

El primer article del Símbol és la creença en un sol Déu. No cal provar-ne l’existència, perquè l’interlocutor musulmà la té per evident i perquè la unitat de Déu és un presupòsit que és comú a cristians i musulmans. Es rebutja, però, l’error dels gentils que adoraven, no Déu, sinó ídols. Amb això es contesta l’acusació i l’error dels mahometans que acusaven als cristians d’adorar les imatges, com si fossin Déu. No adoren les imatges, sinó que les veneren. Mostrada la unitat de la divina essència, cal passar a l’exposició del misteri de la Trinitat, que cal deixar ben assentada. L’autor ho fa mitjançant

⁸³Ramon Martí es manifesta en això seguidor de la tradició augustiniana: partir de la fe i seguir amb la possibilitat de la seva demostració mitjançant la raó. És el que caracteritza la primera etapa de la seva obra. No podia ser altrament, si tenim present que l’interlocutor és el musulmà. En la segona etapa, caracteritzada pels seus escrits destinats als jueus, es mostrarà seguidor del tomisme, en una postura d’autonomia de la raó, cosa que no impedeix la seva subordinació ulterior a la fe. No creiem que hi hagi cap mena de misteri en el canvi d’orientació, si tenim present el canvi indicat d’interlocutor. Cf. E. VILANOVA, *Història de la teologia cristiana. Dels orígens als segle XV*, Barcelona, Editorial Herder, 1984, pp. 649-654.

⁸⁴Ramon Martí demostra amb aquest mètode conèixer el medi islàmic. Per a l’Islam clàssic, per exemple, no hi ha distinció entre llei i religió. Déu mana i prohibeix; el fidel se sotmet i obeeix. En l’Islam, per tant, no hi ha lloc per al legislador humà. Déu és el legislador, per consegüent no hi ha llei positiva humana obra de la raó. La llei positiva humana és una explicació derivada de la llei divina. Era el problema sempre punyent entre fe i raó.

⁸⁵Vegeu M. ASÍN PALACIOS, *Un aspecto inexplorado de los orígenes de la teología escolástica*, Melanges Mandonnet, París 1930, II, p. 58; L. GARDET-M. M. ANAWATI, *Introduction à la Théologie musulmanee. Essai de Théologie comparée*, Paris, Lib. J. Vrin, 1948.

autoritats que mostren aquesta fe, al·ludint a la falsa interpretació d'aquestes autoritats com és "costum usada en els llibres aràbics"⁸⁶, i també mitjançant raons i comparacions o semblances, com es fa també en l'Alcorà⁸⁷.

L'article segon del Símbol exposa la fe en Jesucrist, fill únic de Déu, Senyor nostre. És a dir, Déu té un fill, Crist és Déu, el fill de Déu és únic: és a dir, un sol és el fill natural de Déu, engendrat del Pare des de l'eternitat, Crist és el nostre Senyor per dret de creació i per dret de redempció, i es nostre senyor perquè és partícep de la naturalesa humana⁸⁸. No és, per tant, un associat al Déu únic⁸⁹, com acusen els musulams que creuen els cristians, cosa que s'oposaria a l'absoluta unitat de Déu.

Tot seguit, en el tercer article, exposa que Crist va ésser concebut per obra de l'Esperit Sant, nasqué de Maria Verge, anunciada pels profetes i per alguns savis gentils, unes sibil·les. Per raons es pot mostrar com va ésser convenient que Déu assumís la naturalesa humana. Un signe que demostra la encarnació de Déu va ésser el fet de fer miracles, cosa que afirma l'Alcorà quan parla dels miracles de Crist (*Alc.* 3, 49)⁹⁰. També n'és un signe la conversió a Déu dels pobles que adoraven ídols, els quals havien de confluïr vers el mont de la casa del Senyor, és a dir, Jerusalem, vers on s'ha de fer la peregrinació, no pas a la Meca.

En el quart article es posa l'accent en una cristologia que és soteriològica: Crist va patir sota Ponç Pilat, va ésser crucificat, mort i sepultat per a redimir, del pecat i del poder del dimoni i portar-lo a la vida eterna, l'home caigut per la seva pròpia culpa, que és la mort de l'ànima. L'encarnació s'orienta a la redempció. Es rebutja la possibilitat d'una altra redempció que no sigui la relitzada pel Déu fet home, en al·lusió al paper de Mahoma en la salvació del fidel musulmà. A la seva crucifixió estigueren presents no tan sols els seus apòstols i deixebles, sinó també els jueus i els gentils. Hom ha de creure aquests testimonis i no pas Mahoma que, en venir passats 600 anys, no hi fou present, no veié res del que va passar i va gosar dir i escriure que Jesús

⁸⁶ "Cum vero dicitur *ad ymaginem et similitudinem* noscitur unitas essentie divine. Quod si aliquis dixerit, quod non dixit *faciamus* et *nostram* ad insinuationem trinitatis, sed magnificentie sui ipsius, sicut est consuetudo usitata in libris arabicis, respondeo quod enuntiatio unius de se ipso in numero plurali, secundum modum significandi se, contingitur semper in ostentatione et glorificatione...", *Explanatio Symboli Apostolorum*, p. 458.

⁸⁷ "Et in Alcorano, in quo Deus loquens, secundum credulitatem sarracenorum, inducit similitudines hominibus ut ipsum intelligant. Unde dicit in c. *Luminis*, quod Deus est lumen celorum et terre, et similitudo luminis eius sicut lampas olei incensa lumine. Et subiungit dicens: Inducit Deus exempla hominibus (*Alc.* 24, 35). Item in c. *Abraam*: Dicit Deus, secundum credulitatem eorum. Inducit Deus hominibus ad hoc, ut recondentur (*Alc.* 14, 25). Et modus loquendi per similitudines est multum usitatum in Alcorano", *Explanatio Symboli Apostolorum*, p. 456.

⁸⁸ *Explanatio Symboli Apostolorum*, pp. 465-469.

⁸⁹ *Alc.* 2, 165; 6, 79; 13, 16; 31, 13.

⁹⁰ "Et quia validius est est argumentum ab hoste sumptum, hoc idem testatur *Alcoranus* ubi loquitur de miraculis Christi", *Explanatio Symboli Apostolorum*, p. 473.

no va ésser crucificat, sinó un altre per ell⁹¹ (*Alc.* 4, 157). Va ésser sepultat, cosa que es manifesta per això: el seu sepulcre és a Jerusalem, que també pels sarraïns és tingut en reverència i els cristians, pel mateix, hi peregrinen des de qualsevol indret.

En haver exposat el cinquè article, devallà als inferns, el tercer dia resucità dels morts, hom passa al sisè article: Va pujar als cels, seu a la dreta de Déu Pare. Va pujar als cels de dia i veient-ho molts, no pas com Mahoma, que es vanaglorià d'haver pujat als cels, però de nit i no veient-ho ningú. Amb això es fa referència, com ja s'ha dit en el *De Secta Machometi*, a un dels miracles atribuïts a Mahoma, i de gran acceptació pels fidels musulmans: el de la pujada o ascensió de Mahoma al cel, dit *miray*, és a dir, escala, que és menystingut de manera ferma pels polemistes antiislàmics, en especial per Ramon Martí⁹². I, com diu el setè article, vindrà a judicar els vius i els morts i així no serà de cap profit la intercessió de Mahoma, que va fingir que per la seva intercessió tots els sarraïns se salvarien (*Alc.* 9, 103)⁹³.

El vuitè article del Símbol parla de la tercera persona de la Trinitat, que és l'Esperit Sant, que és un sol Déu amb el Pare i el Fill, com ja va ser exposat en parlar de la Trinitat. Tot seguit en el novè article del Símbol s'exposa la fe en la Santa Església Catòlica, que és la societat universal dels sants, és a dir, dels batejats, allí on es trobin. Semblantment, el desè article conté la fe en la comunió dels sants, que es fa pels sagraments, pels dons de l'Esperit Sant i per les bones obres. El sagrament de la penitència és avalat per una autoritat d'Algazel (1058-1111), en el seu llibre *De penitentia*, on diu que l'home ha de confesar-se amb un altre home, en aquest cas el sacerdot. Aquest és un jutge de les coses amagades, que no condemna amb la mort, sinó imposant una penitència, perquè ningú temi confessar el seu pecat. Cosa ben diferent al que passà amb Mahoma, que feu lapidar aquells que li confessaren voluntàriament haver pecat en fornicació⁹⁴. L'altre sagrament que permet un paral·lelisme entre la moral cristiana i la moral musulmana, com ja hem vist en el tractat *De Secta Machometi*, és el del matrimoni. Aquí, però, amb una extensió molt superior, malgrat que es faci ús dels mateixos arguments bàsics:

⁹¹“Unde quidam iudeus sic opponebat sarraceno: si aliquis percutit alium multis presentibus, et percussus conqueritur coram iudice, et percutiens confitetur se percussisse, et presentes testificantur se vidisse, et alius superveniens, qui tunc presens non erat, dementitur omnēs, dicens eos falsum dixisse, cui credendum est? Respondit sarracenus: Percusso et percutienti et testibus presentibus. Et iudeus intulit: Nos confitemur quod priores nostri occiderunt Christum, quem credunt christiani, et christiani, qui acceperunt fidem eius, confitentur hoc idem, et Machometus post DC annos veniens, qui presens non fuit, nec aliquid de re gesta vidit, ausus est dicere et scribere quod non fuit crucifixus... ipse Ihesus Christus fuit crucifixus, non alius pro eo, ut dicunt sarraceni”, *Explanatio Symboli Apostolorum*, p. 476.

⁹²“Ascendit itaque Dominus de die, multis videntibus, non sicut Machometus, qui iactavit se ad celos ascendisse, de de nocte et nullo vidente”, *Explanatio Symboli Apostolorum*, p. 481.

⁹³“Et sic nichil proderit intercessio Machometi, qui finxit quod per suam intercessionem omnes sarraceni salvarentur”, *Explanatio Symboli Apostolorum*, p. 482.

⁹⁴“El quia nemo libenter confitetur illi, quem scit punire ad mortem, ut ait Philosophus, ideo statutum est ut iudex occultorum non puniat morte, sed iniunctione penitentiae, ne aliquis timeat peccatum suum confiteri. Unde sicut dicitur in libro dicto *Albuchari* et in libro dicto *Muzlim*, quia Machometus fecit lapidari voluntarie confitentes sibi se peccantes in fornicatione, avertit sarracenos a confessione”, *Explanatio Symboli Apostolorum*, p. 487.

matrimoni mongàmic, la procreació com a fi i no pas el plaer, rebuig del concubinatge, rebuig de la llei del repudi i del divorci, perquè és indissoluble⁹⁵.

L'onzè article exposa la fe en la resurrecció de la carn. Resurrecció és la unió de nou de l'ànima i el cos. Tots els homes resucitaran, incorruptes i immortals, perquè ja no podran morir. Els bons seran glorificats, també pel que fa al cos. Aquesta glòria és quàdruple: claretat, agilitat, impassibilitat, subtilitat. El cos glorificat no necessitarà d'aliments. Amb això s'anihila la fàbula del paradís de Mahoma, cosa que s'adiu amb la raó. A més a més, la visió purament material del paradís que es conté en l'Alcorà és el que va induir a savis sarraïns a l'error de no creure en la resurrecció dels cosos⁹⁶. I finalment el dotzè article del Símbol és la fe en la vida eterna, que consisteix en el coneixement i en l'amor de Déu, no pas en els plaers, com també diuen filòsofs sarraïns. La preeminència dels plaers espirituals i divins, sobre els plaers corporals (menjar, beure, dones, com diu Mahoma a l'Alcorà 4, 122-124; 36, 49-59; 37, 40-49; 55, 46-78), i la comparació entre ells, les exposa Avicena (980-1037) en el seu llibre *De essentia divina*, i també Algazel en els seus llibres *Intentionum philosophorum* i *Vivificatio scientiarum*. Això mateix ho afirma Alfarabí (870-950) en els llibres *De auditu naturali* i *De intellectu*.

6. CONCLUSIÓ

En reconèixer a Mahoma com a llur profeta, l'Alcorà com a llur Escripura, l'Islam com a llur religió, els musulmans s'han enfonsant en l'error de manera irremediable. En lloc de practicar el camí que porta a Déu, ells s'han perdut, s'han extraviat en els camins de la impietat i de l'olatriia. Impietat, paraula en què es concentra la passió i l'hostilitat de molts polemistes. Paraula que caracteritza no tan sols una actitud personal front a l'Islam, sinó que generalment la de tota la polèmica antiislàmica. Quasi bé sempre hom deixa de banda tota indulgència davant l'error religiós enemic de la veritat cristiana i davant l'adversari polític, els èxits del qual humiliava la Cristiandat i l'amençaven.

En llur examen crític de l'Islam, els polemistes prenen una actitud profundament negativa, que es traduïa per una parcialitat encarniçada. En Mahoma ells cercaven que es fes palès un monstre moral i un impostor

⁹⁵*Explanatio Symboli Apostolorum*, pp. 488-491.

⁹⁶"Et ita adnichilatur fabula paradisi Machometi. Quod etiam ratione potest probari... Quoniam vero aliqui sapientes sarraceorum negant resurrectionem corporum, ponentes beatitudinem hominis tantum in anima, necesse est ut eius veritas rationibus ostendatur... Quod autem in errorem induxit sapientes sarracenorum ut non crederent resurrectionem corporum videtur processisse ex *Alcorano*, quum ibi contineatur quod post resurrectionem habebunt delectationes corporales, ut delectatio cibi, potus et coitus, que in veritate, si in alia vita essent, intellectum a cogitatione et dilectione summi boni impedirent. Unde, quia visum est eis hoc esse inconveniens, sicut est in veritate, negaverunt corporum resurrectionem, ponentes tamen beatitudinem hominis in anima, non intelligentes quod corpus humanum posset vivere sine cibo, cum, ut supra tactum est, cum efficietur impassibile et inmortale, non indigebit alimonia", *Explanatio Symboli Apostolorum*, pp. 492-493.

diabòlic. No li reconeixien cap virtut, cap qualitat digna d'elogi. Fins i tot, aquells que s'han esforçat per constatar que la seva predicació contenia element bons, cercaven d'atribuir el mèrit a les fonts utilitzades per ell. I allò que podia semblar ser una qualitat en la conducta del Profeta, ells la reduïen a les dimensions d'un artífici pèrfid. Fins i tot el seu monoteisme no era per a molts sinó una tàctica enganyosa.

Si la persona del profeta va passar pel sedàs d'una crítica sense indulgència, l'Alcorà va ésser també examinat amb una aplicació també sense indulgència. Tret d'algun cas [Ramon Llull], l'Alcorà els sembla un conjun de futilitats, de faules, d'estupideses. Les citacions de la Bíblia són sovint presentades d'una manera deformada i falsa. Lluny d'aportar proves a favor de l'autenticitat de la pretesa revelació rebuda per Mahoma, el contingut de l'Alcorà proporciona al lector armes contra el Profeta. Un tal llibre, sense consistència interna i ple d'errors grollers, no pot venir de cap manera de Déu. En fi, es tracta de la fabricació pròpia de Mahoma. En tot cas, és inspirat pel dimoni.

L'Islam, per tant, no té res de raonable per a oferir al fidel. La seva moral reflecteix les passions grolleres del seu fundador. L'Islam no constitueix pas un progrés en la història religiosa de la humanitat. Més aviat es tracta d'una regressió. La seva doctrina està plena de fantasies vergonyoses, de supersticions i, darrera la façana d'un monoteisme inconsistent, d'errors enormes sobre Déu.

Dit això, la causa està jutjada. La intransigència dels polemistes no roman en els límits d'una crítica justificable. Molts autors coneixien prou bé l'Islam i l'Alcorà, malgrat que tot llur radicalisme els portà a anar massa lluny, sempre en el camí de la negativitat. La crítica somera i superficial ha impedit als polemistes, tret d'alguns autors, intentar descobrir, al marge de les pràctiques rituals, tot el que l'Islam conté de fe i de submissió profunda a Déu, virtuts que pertanyen a l'essència de tot sentiment religiós autèntic. El mateix cal dir quan es compara el contingut de l'Alcorà amb el contingut de la Sagrada Escriptura. Les divergències innegables entre els dos llibres han permès als polemistes antiislàmics condemnar una revelació que s'oposa a la veritable paraula de Déu. D'aquí a estigmatitzar tot el contingut de l'Alcorà com a futilitats i faules, hi ha un bon tros. Tanmateix, els polemistes ho feren. No s'exposa pas la qüestió dels gèneres literaris utilitzats en la composició de l'Alcorà. Obliden que hom podria tenir present la literatura apòcrifa i homilètica jueva i cristiana, on la fantasia i la llibertat d'acomodació es donen lliurement igual com hom pot veure en l'Alcorà.

És en nom de l'incompatibilitat de l'Islam i el Cristianisme —la veritat del Cristianisme no provocava, ben cert, cap dubte— que ells condemnaven la doctrina islàmica. Això és evident en els paral·lels que els polemistes establien entre les dues religions, com hem pogut veure. Aquesta presa de posició fonamental ha portat els polemistes a executar de manera aferrissada, ferotge i força precipitada llur crítica de l'Islam. A més a més, ha deixat de banda, és a dir, ha negligit fer tasca més positiva. Tret de rares excepcions, com per al problema del lliure arbitre i de la reflexió filosòfica sobre Déu

fundada en l'analogia, els polemistes no han intentat mostrar com, a partir dels elements veritables i vàlids continguts en la teologia islàmica, calia procedir per a arribar a la coneixença de la veritable doctrina.

Els polemistes es preocuparen de manera exagerada per reunir proves susceptibles de destruir l'Islam. Despullaren l'Islam de tot valor religiós, menystingueren o despreciaren el seu esperit profund i, en resum, condemnaren llur polèmica a no ser res més que una tasca o un camí ineficaç. Cal tenir present que tota controvèrsia religiosa, per a tenir possibilitats d'èxit, ha d'esdevenir un diàleg, és a dir, una recerca comuna, mitjançant esforços coordinats, de la veritat. Aquesta recerca de la veritat integral ha de partir de veritats parcials contingudes en cada doctrina, i no pretendre reedificar després d'haver obrat una destrucció total de la doctrina adversa.

Perquè hom es convenci de la ineficàcia de la polèmica, tal com els cristians l'han menat, n'hi ha prou amb la consideració que aquesta polèmica no ha pas reeixit a establir un diàleg entre l'Islam i el Cristianisme. Per altra banda, aquesta polèmica devia semblar als musulmans més una descàrrega d'injúries que una controvèrsia. Els musulmans no podien de cap manera reconèixer en aquesta polèmica llur veritable doctrina i l'esperit de llur concepció religiosa. N'hi ha prou amb acostar els atacs cristians i les exposicions de la teologia musulmana sobre els diversos punts discutits per a adonar-se en quins climes diferents es trobaven les dues actituds teològiques oposades.

Per acabar, recordem que ja Pere el Venerable, com hem dit més amunt, havia vist la necessitat d'impugnar l'Alcorà per escrit, però també veié que si per part cristiana no hi ha dificultat a establir un intercanvi d'idees, de la mena que fos, per part sarraïna la discussió no és pas possible, doncs és prohibida⁹⁷. Però això és un altre aspecte del tema de les relacions Islam i Cristianisme.

Data de recepció de l'article: maig 2008

Data d'acceptació i versió final: setembre 2008.

⁹⁷“Liber ad cuncta mihi poterit esse discursus, loqui volenti de universis creatis, et statim ut de ipsorum Creatore agere voluero, lex Mahumetica os obturabit, aut si quid forte contra eam dixerò, vix primis verbis elapsis caput secabit. Estne hoc legis alicuius praeterquam vestrae? Vere nullius, plane nullius”, *Liber contra sectam sive haeresim Saracenorum, Liber primus*, MIGNE, PL, 189, col. 677. “L'experiència de Ramon Llull, -diu Josep Perarnau- confirma repetidament que tota aventura dialogal desembocava o en la mort... o a les seves portes...; i aquest fet d'experiència, enfortit per la legislació sarraïna, deu ésser l'explicació de la insistència contínua... amb què exigeix la disponibilitat total al martiri a l'aspirant a missioner que es formi o el vulgui formar en les seves escoles de llengües”, cf. J. PERARNAU I ESPELT, *La còpia manuscrita medieval de les tres lletres de Ramon Llull*, cit., pp. 148-149.